ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇيغۇر خەلق تارىخى قوشاقلىرى

توپلاپ رەتلىگۈچى : ئۇچقۇنجان ئۆمەر

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىبراھىم نىياز
توختى ئابىخان

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

ئۇگۇت
Ugut.cn

مۇندەرىجە

بەت

خەلق قوشاقلىرى — زامانىنىڭ ئەينىكىدۇر ....
نوزۇگۇم قوشاقلىرى 1
گۇلەمخان قوشىقى 19
سادىر پالۋان قوشاقلىرى 22
باياندايى ئۇرۇشى ھەققىدە 33
مايىمخان قوشىقى 37
كوچ - كوچ قوشىقى 39
سارى جاز قوشىقى 43
ئالىمخان ھەققىدە 45
سىيىت نوچى قوشاقلىرى 46
لاشمان قوشاقلىرى 64
ئامبال زۇلـۇمى ھەققىدە 82
ئابدىقادىر داموللامھەققىدە 83
قايقا داۋان قوشىقى 89
تاش ئاخۇنۇم ھەققىدە 93
زالىم قازىلار ھەققىدە 95
خاك قوشىقى 96
مىللى نەغمە قوشىقى 104
ئاچىل 105
سارىخان قوشىقى 109
رىزۋانگۇل ھەققىدە 111
ئامىنەم ھەققىدە 113
قەمبەرنىسا قوشىقى 114
ئاق دادام 116

ئۇگۇت
Ugut.cn

خەلق قوشاقلىرى - زامانىنىڭ ئەينىكىدۇر

(كىرىش سوز ئورنىدا)

خەلق قوشاقلىرى-بىر ئەلنىڭ ئەينى زامانىدىكى سىياسى، ئىجتىمائى ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدىغان پاكىتتۇر. ئۇ، ئىجتىمائى ھادىسىلەرنى تىپىك مىسالى بويىچە سۈرەتكە ئېلىپ تۇرىدىغان كىنو ئوپىراتورى. بىر جەمىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائى تەرەققىيات ئەھۋالىنى تەكشۈرمەكچى ئىكەنسىز، ئەينى زامانىدىكى خەلق قوشاقلىرىغا مۇراجەت قىلىڭ.

ئۇيانىمۇ زەيكەش،
بۇيانىمۇ زەيكەش.
ۋاي تار جاھان،
ئارقامدىن ئەگەش.

شىنجاڭدا شىڭشىسەي زامانىدا چىققان بۇ قوشاق 1932-يىلدىن 1941-يىللارغىچە باندىت شىڭ دۇبەننىڭ ئۆزىنىڭ مىللىتارىستلىق ھوكۇمرانلىغىنى چىڭىتىشتا، كەڭ ئاممىنى قىرىش-چېپىش ۋە تۈرمە-زىندان قاتارلىقلارنى ئەۋج ئالدۇرغان، خەلققە ھېچ بىر نەپەس ئېلىش، نە ئۇيان، نە بۇيانغا مىدىر-لاش ئەركىنلىگىنى بەرمىگەن دەۋرىنى سۈرەتلەيدۇ. مەزكۇر قوشاقنىڭ 3- مىسراسىدىكى „ تار جاھان “ بەزىدە سىياسى خەۋپ يۈز بىرىدىن. ئاشكارا ئوقۇلۇشتا گەرچە „ تاجىخان “ دېگەنگە يوتكەلسىمۇ، قوشاقنىڭ ئەسلى چىقىرىلىش مەقسىدى

ئۇگۇت
Ugut.cn

ۋە 1ـ، 2ـ مىسرالىرىنىڭ پىكىر تەقەززاسى ئۇنىڭ ئېنىق « تار جاھان » دەپ قوشاققا قوشۇلغانلىقىنى كورسۇتۇپ تۇرىدۇ. ئۇ « تار جاھان » باندىت ۋە چوڭ تۆرىچى شىڭ دەۋرىدىكى تار جاھان ئىدى.

ئۇنىڭ ئالدىدىكىراق جەمىيەتكە خەلق قوشاقلىرى نۇقتىسىدىن نەزەر سالايلى:

ماتىنەي تۇلۇم ساچقان،
ئالۋاڭنى تولا چاچقان.
خانىڭ گېپىگە كىرمەي،
دارغا ئېسىلىپ ياتقان.

مىلادى 1925ـ يىللىرى شىنجاڭ رايونىنىڭ ھاكىمىيەت تەختىدىكى مۇستەبىت ھوكۇمەت قەشقەر، يەكەن قاتارلىق ئالتە شەھەر تەرەپتە ماتىنەي قاتارلىق قىرى تۈگكوزلارنى مەنسەپدار قىلىپ كوتۈرۈش ئارقىلىق ئۆز سىگە ياققىدەك سەمرىتكەن ئىدى. ئۇ، ئۆز ئېتى « ما» نىڭ بارا-بارا ھاكىمىيەت يۇقۇرى كوتۈرۈلۈپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا ھەم مەمۇرىي، ھەم ھەربى ھوقوقنى قولىغا كىرگۈزۈپ، تىنتەي دىگەن ئاتاق بىلەن ئۆزىنى كوزگە ئىلمىغان ئەھۋال ئاستىدا مەزكۇر « ما »غا يەنە بىر « ما » (ماشۇۋۇ) نى سېلىش ئارقىلىق ئۇنى گورغا ئۇزاتقان. ماتىنەينىڭ تېپىك ھەركىتى ۋە ئاقىۋىتىنى، ئۇنىڭ دەۋرىدىكى قەشقەرنىڭ سىياسى، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائى ھالىتىنى شۇ بىر خەلق قوشىغىلا خۇلاسە قىلىپ ئېيتىپ بېرىدۇ. دەرۋەقە، ماتىنەي قىزىلبويىدىن چىققان نېفىتنىڭ دۇغىنى موم ئېقىتىپ ساتتۇرۇپ، بەلكىم ئۇنى سېتىشۇلىشنى خەلققە ئالۋاڭ تەرىقىسىدە تېڭىپ

ئۈگۈت
Ugut.cn

زۇلۇم قىلغان. شۇڭا ئۇ، خەلق تەرەپتىن «مومچى تاز» دېگەن لەقەمگە ئىگە بولغان. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ ناھايىتى ھاكاۋۇرلىشىپ، خانىنىڭ-ئۆزىدىن يۇقۇرى مەمۇرنىڭ يارلىقىغا بويسۇنماي، ئۆزى خان-ئۆزى بەگ بولىۋالغان. نەتىجىدە خەلقنىڭ ئاھى ۋە ئەينى دەۋردىكى ھاكىمىيەتنىڭ يۇقۇرى دەرگاھى ئۇنى دارغا ھوكوم قىلغان. مەزكۇر تۆت قۇرقوشاق بىزگە كام دېگەندە ئەنە شۇ چاغدىكى جەمىيەتنىڭ 4 خىل ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدىغان پاكىت رولىنى ئوينايدۇ.

بىرىنچى، ھاكىمىيەت: مەنسەپدارلار ئارا چوڭ - كىچىكلىك تالىشىش، يۇقۇرى- تۆۋەنلىك تالىشىش، كېرەك بولغاندا چوڭ بىلىق كىچىك بېلىقنى يېيىش.

ئىككىنچى، سىياسەت: ئۇچاغلاردا خەلق گويا كى ھوكومەتنىڭ ئىشلىدىغان ئەمچىگى بولۇپ، ئىشچى، دىخان، تىجارەتچى، ھۈنەرۋەن - كاسىپلار ئالۋاڭ - ياساق تېگىدە يەنجىلگەن.

ئۈچىنچى، سانائەت: شىنجاڭدا 1920 - يىللىرى تېخى نېفىت كانلىرىنى ئېچىپ پايدىلانغىدەك سانائەت يوق. ئىجتىمائى تەرەققىيات نېفىت بۇلاقلىرىغا چومۇچ سېلىپ يۈرۈش ئەھۋالىدا ئىدى.

تۆتىنچى، ئىبرەت: كىمكى خەلققەزۇلۇم قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ماتەمەينىڭكىدەك بولىدۇ. شۇ نوقتىلاردىن قارىغاندا، خەلق قوشىقى ھەر بىر زاماننىڭ ئەينىكىدۇركى، ھەر بىر جەمىيەت ئۆزىنىڭ ھەقىقى چىرايىنى بۇ ئەينەكتە كۆرىدۇ. بۇ مۇقەررەرلىكتۇر. قولىمىزدىكى ئەينەكمۇ شۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىدۇ.

بۇ ئەينەكتە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدا بولۇپ ئۆتكەن بىر قاتار ئىجتىمائى، سىياسى، ئىقتىسادىي ئەھۋاللارنىڭ ئەيـ

ئۈگۈت
Ugut.cn

نى زاماندىكى مەنزىرىسىنى كورۇنۇدۇ، بۇ ھادىسىدىن ماھىيەت-نى كورۇشتە ھوججەتلىك رول ئوينايدۇ.

ئەنە، نوزۇگۇم! ئۇ، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ ئوز ئىنسانىي ھوقۇقىنى قانداق قوغدىغانلىقىنى ناھايىتى قىلغۇچىلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ، ئاياللارنىڭ توغرا مۇھەببەت، توغرا تۇرمۇش، ئىپپەت - نومۇسى ۋە ئىززەت - ئابرويىنى مۇھاپىزەت قىلىشتا، بىشىغا كەلگەن ھەر قانداق مۇشەققەتنى پىسەنت قىلمىغان بىر ئۇيغۇر ئايىلى.

مەن قەشقەردىن چىققانچە،
تۇشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئانام ئورگەن چىچىمغا،
تاغاق سېلىپ باققان يوق.

ئۈچ كۈن ياتتىم قومۇشتا،
مېنى ئىزدەپ كېزەرمىش.
تاپالماي مەن نوزۇگۇمنى،
ئىتتەك ماراپ يۇرەرمىش.

قومۇشلارغا ئوت قويسا،
قېچىپ كىرەي دەرياغا.
ھەرگىز خوتۇن بولمايمەن،
قالماق ئامبال ئەبگاغا.

ئەنە، قەمبەرنىسا! ئۇ، ئوزىدىن قېرى كىشىگە تۇرمۇشقا چىقىشقا، ئوز ىىنىڭ ئىختىيارلىقى بولمىغان تويىنى قىلىشقا ئۇنىمىغان ئۇيغۇر قىزلىرىدىن بىرى. ئۇ، ئوز ئىرادىسىغا خىلاپ ئىشقا بويسۇنۇشتىن كورە ئولۇمنى ئەلا بىلىدۇ - دە، مۇھەببەت مىزانىنى ھىمايە قىلىش يولىدا قۇربان بولىدۇ. خەلق قوشىقى ئۇنى تووەندىكىچە سورەتكە ئالغان. قەمبەرنىسانىڭ ئانىسى

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇيغۇر خەلق
تارىخي قوشاقلىرى

e-كىتاب تەييارلىغۇچى:

ئىلھام نىزام

2008.7

Torda tarqatquchi: Aptap
Almiliq.GooglePages.com

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاپپاق ساقال يولۇنۇپ،
دەرت ئۈستىگە بولدى دەرت.

شىرىن قىزىم نوزۇك ئاي،
ئاكاڭدىنمۇ ئايرىلدىم.
ھېچكىم مەندەك بولمىغاي،
قانا تىمدىن قايرىلدىم.

نوزۇگۇمنىڭ بېشىغا چۈشكەن دەرت ـ ئەلەملەرنى ئەسلەپ ئېيتقان قوشىقى:

توگىلەر ئاغزى قامغاقتا،
بىر ئاكام بار قالماقتا.
قالماقنىڭ شۇم نىيىتى،
مەن نوزۇكنى ئالماقتا.

توگىلەر بېشى ـ تاغ بېشى،
مولچەرىمىز يار قېشى.
شۇ مولچەرگە يەتكەندە،
توختىمايدۇ كوز يېشى.

يوللارنى تولا مېڭىپ،
ھالسىزلىنىپ تېلىققىنىم.
مەن بۇ يەرگە كېلىپلا،
يامان كوزگە چېلىققىنىم.

يالاڭ ئاياق سۇ كەچتىم،
تاغنىڭ سۈيىنى ئىچتىم.
چىدىماي قالماق زۇلمىغا،
ئەزىز جېنىمدىن كەچتىم.

ئۇگۇت
Ugut.cn

هاۋانى بۇلۇت باستى،
قار- يامغۇرلار ياققىلى.
قانداق چاغدا تورەلدىم،
دەرت - ئەلەملەر تارتقىلى؟

ئاسماندىكى سا بولدۇم،
يوللار يۇرۇپ خار بولدۇم.
ئاكام قالدى قالماقتا،
بىر كورمەككە زار بولدۇم.

تاغدىن چۈشكەن تورت ئاتلىق،
توتىلىسى بوز ئاتلىق.
تورت ئاتلىقنىڭ ئىچىدە،
مىنىڭ ئاكام سۈمباتلىق.

ئايىغىمدا كىشەن بار،
قوۋۇق قىسار بوينۇمنى.
مىدىر قىلماس بوپ قالدىم،
كويزا قىسىپ قولۇمنى.

چورۇق كەيگەن ئاياققا،
تومۇر ئىشكەل بوش كەلدى.
جېنىم ئاتام قېشىدىن
بۇ يىللاردا كىم كەلدى؟

سەل ئەمەستۇر ئاققۇچى،
كوزدىن ئاققان يېشىمىز.
قامچا، تاياق ئاستىدا،
ئوتەرمۇ بۇ بېشىمىز؟

ئۈگۈت
Ugut.cn

نوزۇگۇمنىڭ قېچىپ بېرىپ، قومۇشلۇق ئىچىدە ئېيتقان قوشىقى:

ئالتە ئاي ياتتىم قومۇشتا،
قومۇش ئارىلاپ كۈن چۈشتى.
مەن نوزۇكنىڭ بېشىغا،
تاغدىن ئېغىر مۈڭ چۈشتى.

خۇدا سالدى بۇ ئىشقا،
نىيەت پۈكتۈم قېچىشقا.
قالماق چېرىكلىرى يامان،
ئوت قويارمۇ قومۇشقا؟

ئۈچ كۈن ياتتىم قومۇشتا،
مېنى ئىزدەپ كىزەر مىش.
مەن نوزۇكنى تاپالماي،
ئىتتەكماراپ يۈرەرمىش.

قومۇشلارغا ئوت قويماس،
مەن نوزۇكنى تۇتالماس.
مەن نوزۇكنى تۇتقاندا،
ئولتۇرەر، تىرىك قويماس.

ئۇنتۇمايمەن باقىمنى،
قومۇشلۇقتا ياتساممۇ.
كوڭلۇم ئۇندىن ئايرىلماس،
ئەلەم ـ كۈلپەت تارتسامۇ.

خۇدا يىم بەرگەن غۇنچەمنى،
سولۇن ياۋۇز ئۈزەلمەس.

ئۇگۇت
Ugut.cn

باقى يىگىت، مەرت يىگىت،
زالىم قالماق كورەلمەس.

بۇلبۇل ھەرگىز سايرىماس،
ئالتۇن بالداق قەپەزدە.
مەن باقىمنى ئويلايمەن،
كىچە ـ كۈندۈز، سەھەردە.

توگىلەر ياتار ئويىدا،
باش بۇيلىسى بويىندا.
تۇتسا قالماق نوزۇكنى،
ئۇرۇپ ـ قىيناش كويىدا.

چول-جەزىرە ئىچىدە،
يوقتۇر بىرەر ھەمرىيىم.
قومۇشلۇقتا دەرت تارتىپ،
ئوتتى كۈنۈم ئاچ ـ زىرىن.

ماڭسالڭ قەشقەر يولىغا،
قەشقەر يولى، يول بولغاي.
نوزۇك ئاجىز بەدەننى،
بىر خۇدايىم ساقلىغاي.

نوزۇك ئوزى تۇتقۇندا،
غېرىپ ئاكام پوشقۇندا.
مەن نوزۇكنىڭ دەردىدە،
باقى كويەر يالقۇندا.

قومۇشلارغا ئوت قويسا،
قىچىپ كىرەي دەرياغا،

ئۇگۇت
Ugut.cn

ھەرگىز خوتۇن بولماسمەن،
قالماق ئامبال ئەبگاغا!

نوزۇگۇمنىڭ جاڭگاللىقلاردا يۈرۈپ، دادىسىنى ئەسلەپ
ئېيتقان قوشاقلىرى

مەن قەشقەردىن چىققانچە،
تۆشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئانام ئۆرگەن چېچىمغا،
تاغاق سېلىپ باققان يوق.

كورەلمىدىم ئاتامنى،
ئاڭا قېنىپ باققان يوق.
مەن نوزۇگۇمنىڭ ھېچ خوتۇن،
يالغۇز چولدە ياتقان يوق.

قايناپ تۇرغان قازانغا،
چۆمۈچ سېلىپ باققان يوق.
ئالتاي ياز قېچىپ يۈرۈپ،
تەكيى قويۇپ ياتقان يوق.

تاغدىن چۈشكەن لاي سۈنى،
سۈزۈپ ئىچەر ئەر قېنى؟
مىنى قەشقەر شەھرىگە،
ئېلىپ كىتەر ئەر قېنى؟

جان ئاتامنى كورەلمەي،
ئولۇپ كىتەر بولدۇم مەن.
قالماقلارغا تۇتۇلۇپ،
سۈلۈپ كىتەر بولدۇممەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاخىر بولدۇم ئاشكارە،
يوشۇرۇنغىلى يەر بارمۇ؟
باشقا قاتتىق كۈن چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

نوزۇگۇمنىڭ ئاشىغى باقى يىگىتنىڭ ئېغىر كۈنـ
لەردە نوزۇگۇمنى سېغىنىپ ئېيتقان قوشىغى

ئالتەئاي باقتىم قويۇقـنى،
بىر كورمىدىم بويۇقنى.
بىرەر كورسەم بويۇقنى،
قانداق قىلاي ئوتتۇقنى؟

قويچى بولماس ئەر ئىدىم،
قويچى قىلدىڭ، ئەي نوزۇك.
قالماقنى خوي قاخشاتقان
نوچى قىلدىڭ ، ئەى نوزۇك.

توگە چاينار تال بېشى،
مىنىڭ جايىم يار قېشى.
نوزۇگۇمغا مەن ئامراق،
مەڭگۇ كوڭلۇم سىردىشى.

تال بويۇقنى كورۇشكە،
تالچى ئاكاڭ ئارماندا.
«نوزۇگۇم» ـدەپ ئىزدەيدۇ،
دەرتلىك كوڭلۇم ئارقاڭدا.

سەن مىنىڭدىن سورىما،
بىل قاراپ چىرايىمدىن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاشىق ـ مەشۇق بىر ئۇتسۇن،
تىلەيمەن خۇدايىمدىن.

دارىن① ئۈيى ھەيۋەتلىك،
مىنىڭ يارىم سولەتلىك.
باقى بىلەن نۇزۇگۇم،
ئاشىقتۇر قىيامەتلىك.

باقى يىگىتنىڭ ئايغاقچى بىلەن ئۇچراشقاندا ئېيتقان قوشىغى

باقى: نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟
ئايغاق دوستۇم، ئېيتساڭچۇ؟

ئايغاقچى: نوزۇك يارىڭ ئامانىدۇر،
سۇيۇنچەڭنى بەرسەڭچۇ؟
بوگۈن نوزۇك ئۆيىدە،
ئىلدام بېرىپ يەتسەڭچۇ؟

باقى: ئانداق بولسا مەن باراي،
مەندىن خەۋەر ئېيتساڭچۇ؟
....

نۇزۇگۇم: نوزۇك قولۇم باغلاندى،
خەلق-ئالەمگە ئاڭلاندى.
باقى يارىم، سەن ئۇچۇن،
يۈرەك باغرىم داغلاندى.

باقى يىگىت كەلسەڭچۇ؟
يۈرەك باغرىم باسساڭچۇ؟

①دارىن ـ ئامبال

سۆيگەن يارىڭ نوزۇگنى،
ئەندى ئېلىپ قاچساڭچۇ؟

باقى
نوزۇك جىنىم ئېپ قاچاي،
ئاغى بولسا ئېيتساڭچۇ؟!

نوزۇگۇم:
ئاڭا ئاغى شۇ بولۇر،
يايلاق خەلقى جىم بولۇر.
قاچقان باشتا مۇڭ بولۇر،
مۇككەن جايلار بوك بولۇر.

بىز كىتەرمىز بۇ يەردىن،
بارغان كەلمەس دىيارغا.
ئاتا - ئانام مۇڭ قالۇر،
كوڭۇللىرى دوق بولۇر،

ئىزدەكچىلار جىق تولۇر،
بىز بۇيەردىن كەتكەندە.
....

بۇلبۇل قۇشنى سولاپ قويسا،
ئالتۇن بالداق قەپەزگە؛
كوڭلى ئۇنىڭ ئارام تېپىپ،
قاچماق ئويىنى قويارمۇ؟

مۇڭلۇق بولغان، غېرىپ نوزۇك،
ئامراغىغا قانمىسا؛
نوزۇك كوڭلى ئامراغىدىن،
بىردەم نېرى بولارمۇ؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

نوزۇك باشنى تۇتقۇن قىلسا،
كوڭلى ئۇنىڭ تۇتقان يوق.
يارى ئۈچۈن قۇربان بولسا،
نوزۇكباشتا ئارمان يوق.

نوزۇگۇم بىلەن باقى يىگىتنىڭ ئېيتىشقان قوشىغى

نوزۇگۇم: سەن سېغىندىڭمۇ مېنى؟
باقى: خويمۇ سېغىندىم مەن سېنى.

نوزۇگۇم: سەن قەيەردە سېغىندىڭ؟
باقى: مەن جىڭگەرىمدە سېنى.

نوزۇگۇم: سەن مېنىڭدىن سورىغىن،
كورگىن چىرايىمدىن ئېنى.
سەن مېنىڭ باقىم تۇرۇپ،
دەردىمنى بىلگەنىڭ قېنى؟

باقى: كۈندە كورمىدىم يارنى،
بىر كۈنى كورەرمەن دەپ.
ئۈمىد ئۈزمىدىم ياردىن،
ئولمىسەم سۆيەرمەن دەپ.

ئالتىنچى ئاي كىرگەن چاغدا،
ئارا- گۈرجەك خاماندا.
نۇزۇك يارنى كورۇشكە،
باقى يىگىت ئارماندا.

نەچچە كۈن بولۇپ كەتتى،
نوزۇك يارنى كورمۇدۇم.

تەقدىر بولسا كورەرمەن،
تېخى ئۈمىت ئۈزمۈدۈم.

ئالدىمدىن چىققان بىر تۈغ،
نوزۇك يارنىڭ ئايىغى.
كوكۇلگە كەلگەن تۇيغۇ،
ئامراق كوكۇل باغىقى.

نوزۇگۇمنىڭ تۇتۇپ كىلىنگەندىن كېيىن، كۆرە شەھرىدىكى
ئامبالنىڭ ئويىدە تۇرۇپ ئېيتقان قوشىغى

كەپ قالدىم باياۋانغا،
چىرىك كەلدى داۋانغا.
ئۇن ئىككى كۈن بولغاندا،
مەن تۇتۇلدۇم قاۋانغا.

شىسەن مازى①باخشىدۇر،
ئاغىچىسى خوپ ياخشىدۇر.
دەرتنى ئېيتىپ يىغلايمىز،
دەردىمىز مۇڭ ـ ناخشىدۇر.

ئاتامنى مەن سېغىندىم،
ئاكامنى مەن سېغىندىم.
تىرىكمىكىن شۇ ئاتام،
خەۋەر ئۇقماي يىغلىدىم.

ئاكامغا يىتەلمەسمەن،
ئاتامنى كورەلمەسمەن.

①چوقۇر مەنىسىدە

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاتامنى كورۇپ ئۇلسەم،
ھەرگىز ئارمان قىلماسمەن.

ئاكام مۇندا كىلەرمۇ؟
مىنى ئىلىپ كىتەرمۇ؟
بىر خەۋىرى يوق ئۇنىڭ،
قەشقەرگە تىچ يىتەرمۇ؟

نوزۇگۇم موڭغول خوجايىنىنىڭ ئۇيىدىن چىقىپ كەتكەنچە، 6 ئاي قىچىپ يۇرۇيدۇ. ئۇنىڭ جاڭگاللاردا قىچىپ يۇرۇپ ئىيتقان قوشىقى

ئالته ئاي ياتتىم خاماندا،
نان پۇشۇردۇم ساماندا.
ئاجىز نوزۇك جاڭگاللاردا،
ئاتام يۇرەر قاياندا؟

سۇلۇن بىرىپ يامۇلغا،
ئەرىز قىپتۇ جاڭجۇڭغا①
جاڭجۇن يايى ئىۋەتتى،
مەندەك ئاجىز خوتۇنغا.

يايى چىقتى تۇتقىلى،
ئەژدىھاردەك يۇتقىلى.
ئونبەش يايى كىلىپتۇ،
نوزۇگۇمنى تۇتقىلى.

ھىچكىم مەندەك بولمىسۇن،
بالالارغا قالمىسۇن!

①ھەربى ئەمەلدار

ئۇگـۇت
Ugut.cn

بىزگە كەلگەن دەرت-ئەلەم،
ھېچ بەندىگە كەلمىسۇن!

ئالتە ئاي بولدى يالغۇزمەن،
قەشقەر يولىنى بىلمەسمەن.
خۇدا مېنى ساقلىسۇن،
سولۇنلارنى كورمەسمەن.

نوزۇگۇمنىڭ دوك يامۇلدا تورۇپ ئېيتقان قوشىغى

ئامبالللارنىڭ خاكزىسى،
غۇلجىدا بار فاكزىسى①.
چاقاي دىسەم چېقىلماس،
قولۇمدىكى كويزىسى.

خۇدا بەرگەن غۇنچەمنى،
سولۇن قالماق ئۈزەلمىدى!
خوتۇن قىلماق قەستىمۇ،
قەددىمنى پۈكلەلمىدى!

ئايىغىمدا كىشەن بار،
بوينۇمدا تاختاي تىڭگازە.
ئېلىپ قاچار نوزۇگنى،
بولسا ياخشى خوخەنزە.

يامۇلنىڭ بار ئوگزىسى،
ئونبەش غۇلاچ توغرىسى.
كورسەم ئەسكى كىگىزدۇر،
سولانغانلار موزىسى. ②

① ئوي - جايى
② قالپاق

ئۈگۈت Ugut.cn

ئەپيۇن تەرگەن سولانىنىڭ،
نوڭگۈز ئىدى جوزىسى.
ئوڭ قولىدا داۋزىسى①،
سول قولىدا خوزىسى②.

ئەپيۇن چەككەن جاللاتلار،
دوك يامۇلدا تارتىدۇ،
بىر قاپقارا، زەي ئۆيدە،
نوزۇك جېنىم ياتىدۇ.

داۋگۇاڭ خاندىن خەت كەلسە،
„نوزۇگۇمنى ئۆلتەر!“ دەپ.
ئەل-جامائەت ئېيتىدۇ:
„جەننەت روھى كوتەر“ دەپ.

مويتۇڭزىدا چاپقاندا،
مەن ئالدىدا ئۆلەرمەن.
موللىلارنىڭ سۆزىچە:
"بىهىش يۈزى" كۆرەرمەن.

نوزۇگۇمنىڭ زىنداندا ئېيتقان قوشىقى

نوزۇك بىلەك باغلاندى،
ئۆلتۈرگىلى چاغلاندى.
نوزۇگۇم ئۆزى يالغۇز،
شى يامۇلغا سولاندى.

---

① پىچاق.
② ئەپيۇن سالىدىغان بانكا

ئۇگۇت
Ugut.cn

„نوزۇگۇم“ دەپ كوپ يىغلاپ،
ئاتام قەشقەردە قالدى.
يالغۇز مىهرىۋان ئاكام،
قالماق ئىچىدە قالدى.

كاشكى كورسەم ئاتامنى،
قالماقتىكى ئاكامنى.
كورمەي ئولۇپ كىتەرمەن،
قەشقەردىكى تاغامنى.

مەن كورمىگەن مومامنى،
مىنى تۇققان ئانامنى،
چاپسان بىرىپ ئولتۇرۇش!
ئۇچ ياشتىكى بالامنى.

يامۇل ماڭا قىيىندۇر،
ئولۇم ۋاقتى يىقىندۇر.
زالىملارنىڭ سورىقى،
پايدىسىز- بىرتىيىندۇر.

ئالدىمدىكى جاللاتلار،
قىلىچىنى ئوينۇتار.
مىنى ئۇشبۇ ئولۇمدىن،
قانداق كىشى ئاجرىتار؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

گۈلەمخان قوشىقى

«گۈلەمخان» ۋاقەسى 1820- يىلدىن 1825-يىلغىچە ئىلى دەرياسى بويىدىكى «ئويمان بۇلاق»دىگەن جايدا يۈز بەرگەن. بۇ يەردە بىر كەمبىغەل دىخان بولۇپ، ئۇنىڭ گۈلەمخان ۋە زىلەمخان دىگەن ئىككى ئاچا - سىڭىل قىزى بار ئىكەن. چوڭ قىزى گۈلەمخان تېخى ئونبەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ، ئۇنى ئەنگەن چولاق دىگەن سىر قېرى شاڭيۇ مەجبۇرى ھالدا ئۆزىنىڭ كىچىك خوتۇنلۇغىغا ئالماقچى بولىدىكەن، لېكىن، جاسارەتلىك گۈلەمخان شاڭيۇنىڭ پوپوزا قىلىشى ۋە ئالداپ بېقىشىغا بوي بەرمەي، قاتتىق قارشىلىق كورسۇتىدىكەن ھەمدە ۋاقتىنىڭ ئوتۇشىگە ئەگىشىپ، ئوزى ياخشى كورىدىغان بىر يىگىت بىلەن قېچىپ كېتىپ، زالىم شاڭيۇ ئولگەندىن كېيىن، ئوز يۇرتى ئويمان بۇلاققا قايتىپ كېلىدىكەن. گۈلەمخان ھەققىدىكى قوشاق بىر تارىخى قوشاقلا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ توى قوشاقلىرى سۈپىتىدىمۇ خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان. ئۇنىڭدا، خەلقنىڭ گۈلەمخانىنىڭ بەختسىزلىكىگە ئىچ ئاغرىتىپ، زالىم شاڭيۇلارغا نەپرەت بىلدۇرۇش روھى مەدھىلەنگەن، ئازات زامانغا بولغان ئىنتىزارلىغى ئەكس ئېتىلگەن. بۇ قوشاقلار تارىختىن بۇيان كۈچلۈك تەسىرگە ئىگە بولۇپ كەلمەكتە.

گۈلەمخانىنىڭ قوش پوپۇگى،
يەرگە تىگەمدۇ؟
ئونبەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ،
ئەرگە تېگەمدۇ؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

كىمنىڭ ـ كىمنى يار تۇتۇشىنى،
ھەر كىم بىلمەمدۇ؟
ئۆزى سۆيمەي، مەيلى بولماي،
ئەرگە تېگەمدۇ؟

گۇلەمخاننىڭ تۇرغان يېرى،
ئويمان بولاقتۇر،
گۇلەمخاننى زورلاپ ئالغان،
شاكىيۇ چولاقتۇر.

گۇلەمخاندىن باشقا قىزنى،
قېرى ئالامدۇ؟
گۇلەمخېنىم چولاقلارغا،
زايا بولامدۇ؟

قويلىرىمنى ھەيدەپ ئۆتتىم،
ئويمان بولاقتا.
گۇلەمخاننى تۇتۇپ بەردى،
شاكىيۇ چولاقتا.

گۇلەمخاننىڭ قوش پوپۇكى،
يەرگە سورۇلدى.
يۈرەكتىكى سېرىق سۇلار،
قانغا ئورۇلدى.

چىقىپ باقسام گۇلەمخېنىم،
تويۇڭ كېلەدۇ.
ساقامىكىن، ماقامىكىن،
تەقدىر بىلەدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئالتە-يەتتە كەپتەرلىرىڭ،
قوندى تېرەككە.
تاۋا توندا ئالتۇن تۈگمە،
پاتتى يۈرەككە.

گۈلەمخاننىڭ كەيگەن ئەگنى،
تاش پېشى سولجۇر .
قېرى بىلەن ياتماق ھەرگىز،
ساقىلى سانجۇر.

گۈلەمخېنىم ئوبدان بالا،
چېچى ئاز ئىكەن.
گۈلەمخاننى ئالغان شاكىيۇ،
تۆتەك تاز ئىكەن.

قارا كوكۈل زالىم شاكىيۇ،
ئالدىرىما تېخى.
بوينۇڭدا بار گۈلەمخاننىڭ
قىزىل تىرنىغى.

راھەت كورۈش زالىملارنىڭ،
ھەققى دىمەڭلا.
ئەلەم تارتىش كەمبەغەلگە،
باقى دىمەڭلا.

ئامان بولساق يوقۇتارمىز،
شاكىيۇ قېرىنى.
سۈيىدىغان زامان كېلەر،
ھەركىم يارىنى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سادىر پالۋان قوشاقلىرى

سادىر پالۋان ـ ئىلى دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ سەركەردىسى، يالقۇنلۇق خەلق قوشاقچىسى. ئۇ، 1798 ـ يىلى كۈزدە هازىرقى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ مولتوختىيۈزى يېزىسىدىكى بىر ياللانما دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن.

18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى چىڭسۇلالىسى پۈتۈن جوڭگوغا هوكۇمرانلىق قىلىۋاتقان چاغلار بولۇپ، جۇڭگودىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشى قاتتىق خانى ـ ۋەيرانچىلىق ئىچىدە قالغان ئىدى. بۇ دەھشەتلىك زۇلۇملارنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە ئۆز كوزى بىلەن كورگەن ياش سادىرنىڭ قەلبىدە زۇلۇمغا قارشى ئۆچمەنلىك ئوتى يالقۇنلايدۇ. چىڭ سۇلالىسى چىرىكلىرىنىڭ دېھقانلارنى ناھەق جازالاشلىرىغا بىر نەچچە قېتىم قارشى چىقىدۇ. مانا شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇنىڭ نامى ئەل ئىچىدە تارقىلىدۇ. شۇنداقلا ئۇ، ئەكسىيەتچى هوكۇمەت تەرىپىدىن گۇمانلىق دەپ سانىلىدۇ. شۇڭا ئۇ، ئۆز يېزىسىدا تۇرالماي، غۇلجىنىڭ قازانچى دېگەن يېرىدە 50 كىشىلىك ئەترەت قۇرىدۇ ۋە ئۇنى 300 كىشىگە تەرەققى قىلدۇرۇپ ئەكسىيەتچى هوكۇمەتكە قارشى قوزغۇلاڭنى باشلايدۇ. سادىر پالۋان يېتەكچىلىكىدىكى قوزغۇلاڭچىلار 1860 ـ يىلدىن باشلاپ ئىلى ئاشلىق سېڭى، چىلپەڭزە، بايانداي، كورە قاتارلىق كونا قەلئەلەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، دېھقانلار قوزغىلىڭىدا غەلىبە قازىنىدۇ. سادىر پالۋان 40 يىلدىن ئارتۇق كورەش جەريانىدا 13 قېتىم تۇرمىگە تاشلىنىدۇ. لېكىن، بۇ ئېغىر كۈنلەر

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇنىڭ قەددىسىنى پۈكەلمەيدۇ، ئەكسىچە ئۇ، كۈرەش داۋامىدا چېنىقىدۇ، تەدبىرلىك، قاتتىق قوللۇق، ئۇتكۇر باشلامچى بولۇپ يېتىشىدۇ.

سادىر پالۋاننىڭ قوشاقلىرىدىن بىز 19 - ئەسىردىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئازاپ - ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشى، ئۇلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى ۋە كۈرەشچان ھاياتىنى رۇشەن كورىۋالالايمىز.

سادىر پالۋاننىڭ يامۇلدىن قېچىپ چىققان ۋاقىتلىرىدا
ئېيىتقان قوشىقى

يامۇلغا چۈشۈپ قالدىم،
چۈسا بىلەن پىتلارغا.
ۋاكىزى «پۇل» دەپ ھەيدەيدۇ،
ئۇلگۈرمەيدۇ ئىتلارغا.

ۋاكىزى ئالسامىلا دەيدۇ،
ۋاكىزىغا نىمە لازىم؟
ار خالتا ئۆۋەتىپتۇ،
يامۇلدا يېتىپ تازىم،

يامۇلدا تولا يېتىپ،
چېچىم بىر قۇچاق بولدى.
مەن يامۇلنى تەشكەندە،
قووۇرغام پىچاق بولدى.

يامۇلنى تېشىپ قويۇپ،
ئىككى چىقتىم تالاغا.
مىنى باققان بەش يايى،
ئەندى قالدى بالاغا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

يامۇلدىن قاچقان ۋاختا،
قازانچى① بىلەن قاچقان.
چىرىكلەر قوغلاپ كەلسە،
قار كېچىپ داۋان ئاشقان.

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
تاغلارنى ماكان ئەتتىم.
قوساق ئېچى يامانكەن،
شالۋۇرنى② كاۋاپ ئەتتىم.

شالۋۇرنى كاۋاپ ئەتسەم،
بىر تاتلىق بېغىر بولدى.
تاغلاردا قېچىپ يۈرۈپ،
ئاتلىرىم يېغىر بولدى.

ئېگىز تاغنىڭ قارغىيى،
قىشلىغى شالاڭ ئوخشاش.
ھەمرىيىمنى③ يەي دىسەم،
ئوزەمنىڭ بالام ئوخشاش.

يامۇلدىن چىققان كۈنى،
يولداش بىلەن تېپىشتىم.
قوغلاپ چىققان چىرىك بىلەن،
ئۈچ كۈنگىچە ئېتىشتىم.

① جاي ئىسمى.
② لېۋە ئىشتان
① مىنگەن ئېتى

ئۇگۇت
Ugut.cn

مەن بىلمەس نە يامۇل بار،
بولدى يۈرۈگۈم پارە.
بالا كەلسە بېشىمغا،
تارتماسقا نىمە چارە؟

مەن يامۇلدىن قاچقاندا،
بىر مانجۇ بىلەن قاچقان.
سالاسۇنغا سولاپ قويسا،
قۇلۇپ تولغاپ، ئىشىك ئاچقان.

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
بەش كۈن ماڭدىم پىيادە.
بىر موڭغۇل ماڭغىن دەيدۇ،
دولەت بەرسۇن زىيادە.

يامۇلدىن قاچقان كۈنى،
ياتقان يېرىم يان بۇلاق.①
خۇدايىمدىن تىلەيمەن،
ماڭا بەرسۇن بىر ئۇلاق.

يامۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
ئاغامچا تېپىپ ئالدىم.
مەنمىنگەن ئالا ئاتنى،
ئون سەرگە سېتىپ ئالدىم.

يامۇلدىن قاچار چاغدا،
لوسىشى ئامال تاپتى.
سىپىلنى تېشىپ قويۇپ،
توشۇككە چاپان ياپتى.

① جاي ئىسمى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ياموۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
ئون كۈن ماڭدىم پىيادە.
تۇتامدۇ، تۇتالمامدۇ؟
بۇيرۇق بىلەن ئىرادە .

ياموۇلدىن قېچىپ چىقىپ،
خىيال كىردى بېشىمغا.
پىچاق، چاقمىغىم خالتا،
شاۋانخان قاياشىمغا.

ياموۇلنىڭ ياغاچلىرى،
ئىگىز قارىغاي چەكزە.
سادىر دېگەن خوخەنزە،
قولىدا قىلىچ، نەيزە.

ياموۇلنىڭ ياغاچلىرى
قىزىل سىردا سىرلاغلىق.
مېنى باققان بەش يايى،
ئۇرۇمچىدە سولاغلىق.

ياموۇلنىڭ ياغاچلىرى،
ئىگىز قارىغاي چەكزە،
ياموۇلدىن قېچىپ چىققان
سادىر ئوزى خوخەنزە.

ياموۇلنىڭ ياغاچلىرى،
ئالا-ئالا ئالىماچ.
مەن ياموۇلدا ياتقاندا،
باللار قالدى يالىڭاچ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سادىر بىر ئوغۇل بالا،
ياۋان يەرنى خالايدۇ.
بىر يامبۇ بېرىپ قويسام،
ئولتۇرمەيدۇ، پالايدۇ.

سادىر پالۋاننىڭ بېشىدىن كوچۇرگەن دەرت-ئەلەملەرنى
يادىغا كەلتۈرۈپ ئېيتقان قوشىقى

سادىر دەپ ئېتىم يامان،
ئونبەش ياشتا ئاتالغان.
دەسلەپتە تۇتۇلغاندا،
قومۇلخانغا پالانغان.

سادىرنى تۇتۇپ بەرگەن
ئاق جاڭزىدىكى شاڭيۇ.
جان باقماق ئۈچۈن ساتتىم
قۇمۇل شەھىرىدە ياكيو.

تەلكىنىڭ تېغى دەيدۇ،
بۇ ياتار ماكانىمدۇر.
نىمە قىلساڭ قىل شەڭگەن،
بۇسىنىڭ زامانىڭدۇر!

سادىرمەنۇ- سادىرمەن،
سادىر بولماي كىمدۇرمەن.
تاغ يولىنى سورىساڭ،
بىرنى قويماي بىلۇرمەن.

يوللاردا كېتىپ بىرىپ،
قاتتىق نېنىمنى يىدىم.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بىر مانجۇ سوراپ ئەدى،
مەن ئۆزۈم خەنبىن①دىدىم.

سادىرنىڭ مىنگەن ئېتى،
ساغرىسىدا ئالىسى.
ئېلىدا خوتۇن قالدى،
قۇچىغىدا بالىسى.

چىرىك چىقتى يېپىلىپ،
سادىر ئاتتى پېتىنىپ.
دالىدىكى قارا تاش،
جۇۋامنى ئالدى يېپىنىپ.

قوغلاپ چىققان چىرىكنىڭ،
مىنگەن ئاتلىرى قاشقا.
چىرىك ئاتىدۇ تاشقا،
سادىر ئاتىدۇ باشقا.

لاتىدىن «پوپۇش» تىكسە،
كورمىگەنلەر «خەي» دەيدۇ.
سادىرنىڭ ئۇنى چىقسا،
چىرىك قورقۇپ «ھەي» دەيدۇ.

چوڭ يولدا كىتىپ بارسام،
بىر چىرىك «مەكە» دەيدۇ.
باشقا تارتىپ بىر سالسام،
«بولدى ماڭ، كېتە» دەيدۇ.

① خەنزۇ ئەسكىرى مەنىسىدە

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئىسست، ئۆمرۈم ئۆتۈپ كەتتى،
زەي زىنداندا-سولاقتا.
ھېچبىر راھەت كۆرمۈدۈم،
ئەلەم تارتىپ قاماقتا.

ئايلىنىپ تولا يۈرۈپ،
خويما زېرىكتىم شەدىن.
خۇدايىم ئايرىمىسۇن،
„قازانچى“ دېگەن يەردىن.

„قازانچى“ دېگەن يەرنى،
چىرىكلەر تاپالمايدۇ.
يىراقتىن قاراپ تۇرسام،
بىر دوقدىن ئاشالمايدۇ.

سادىر ياتقان كاماغا،
ئۇچار قانات كىرمەيدۇ.
مەن بۇ يەردە يۈرىمەن،
باللىرىم نىمە يەيدۇ؟

ئات مىندىم كورەڭ قاشقا،
سەكرەتتىم تاشتىن-تاشقا.
چىرىك ئاتىدۇ تاشقا.
سادىر ئاتىدۇ باشقا.

قار كېچىپ تولا مېڭىپ،
ئۆتۈگۈمنى ھول قىلدىم.
تاشقا مالخاي كەيگۈزۈپ،
چىرىكلەرنى گول قىلدىم.

چىرىك قاچتى ئەلىگە،
ئېتىپ چۇشۇردۇم بىلىگە.
سەكرەپ چۇشۇپ ئېتىمدىن،
نەيزە تىقتىم گېلىگە.

ئىزدەشكە پۇرسەت بەرمەي،
زالىم قامچىلىق چىققان.
بۇ دەرتلەرگە چىدىماي،
سادىر ئاتلىنىپ چىققان.

مېنى تۇتىمەن دىگەن،
سەن تاغلىق، قارا تاغلىق.
مېنى سەن تۇتالمايسەن،
ئوغۇل بالىمەن قاۋرۇق.

ئاق بوز ئېتىم ئامانمۇ؟
كوك بوز ئېتىم ئامانمۇ؟
چىرىكلەرنى ئولتۇرگەن
سادىر ئوزى يامانمۇ؟

بالىلىرىم يىتىم قالدى،
قىچقارسام ئۇنۇم يەتمەس.
قورقماس غەيرىتىم باردۇر،
ئول ئۇچۇن بېشىم كەتمەس.

سادىر پالۋاننىڭ ئەل-يۇرتىنى، بالا-چاقىسىنى سېغىنىپ ئېيتقان قوشىغى

ئاتىسىدىن يىتىم قالغان،
ئانىسىدىن يىتىم قالغان.

يېتىم قالغاندا مەن ئالغان ،
ھەمىدە ئاتلىق ئامان بارمۇ ؟

ئاق بوز ئېتىم ئاچ قالدى ،
بىر ئېتەك سامان بارمۇ ؟
ئاغزىمغا ئېلىم سالغان ،
داموللام ئامان بارمۇ ؟

ئاق بوز ئاتقا نان بەرگەن ،
توروق ئاتقا چوپ بەرگەن ،
سادىر ئۈچۈن جان بەرگەن ،
ھەمىدە ئاتلىق ئامان بارمۇ ؟

مېھمانلار كىلىپ چۈشكەن ،
چىراقلار يېنىپ ئۆچكەن،
غەمكىن كوڭلۈمنى يەشكەن،
سارىيىم ئامان بارمۇ ؟

ئويۇمنىڭ توردە يېتىپ،
ساچقاننى ماراپ ياتقان،
كالا گوشىنى تەڭ يىگەن،
موشۇكلىرىم ئامان بارمۇ؟

بوسوغامنى بىسىپ ياتقان،
كېچە-كۈندۈز قاۋاپ ياتقان،
جاپايىمنى تولا تارتقان،
بويناقلىرىم ئامان بارمۇ؟

چوڭ ئاكامنىڭ باللىرى،
مېنى كىچىك دادام دەيدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

مېنى كىچىك دادام دېگەن،
قۇلۇنلىرىم ئامان بارمۇ؟

ئالتىنچى ئاينىڭ ۋاقتىدا،
مىۋە - چىۋە پىشىدۇ.
ئۆزى پىشىپ ئۆزى چۈشكەن،
ئالما، ئۈرۈك ئامان بارمۇ؟

چوڭ كۆرەڭنىڭ يولىدا،
ئالدىم ھېمىدەمگە يېپىلىم.
بەش بالامنىڭ ئىچىدە،
ئەڭ كىچىگى مەمەت ئىبلىم.

رۇشەنگۈل دەپ بالام بار،
دادا دەيدۇ ھەجەپ تاتلىق.
بەش بالامنىڭ ئىچىدە،
كىچىگى دەنىخان ئاتلىق.

بەش بالامنىڭ ئىچىدە،
چوڭى «يەننامە» ئوقۇيدۇ.
مېنى مويتوكزىدا چاپسا،
تېنىمنى قاغا چوقۇيدۇ.

ئۈرۈمچىگە پالاندىم،
ھېمىدە توقاچ ياققىن.
بەش بالام يېتىم قالدى،
تېنەتمەي ئوبدان باققىن.

سادىر دەپ ئېتىم قالدى،
داڭزىدا خېتىم قالدى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بايانداي ئۇرۇشى ھەققىدە

1851- يىلى يانۋاردا، خۇڭشيۇچۇەن رەھبەرلىك قىلغان تەيپىڭ-تيەنگو قوزغىلىڭى گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ سەيجىڭشەن رايونى جىڭتيەن يېزىسىدا كۆتۈرۈلۈپ، 2 يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە 8 ئۆلكىگە تارىلىپ، ناھايىتى زور تەسىر پەيدا قىلدى. قوزغىلاڭچى قوشۇن نەنجىڭنى پايتەخت قىلىپ، 14 يىل چىڭ سۇلالىسىگە قارشى ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتنى تۇتۇپ تۇردى. لېكىن، چىرىپ كەتكەن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى جاھانگىرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ يەرلىك مىللىتارىستلاردىن زېڭگوفەن، زېڭ گوچۇەن، لى خۇڭچاڭ، زوزوڭتاڭ قاتارلىقلارنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، بۇ دېھقانلار قوزغىلىڭىنى مەغلۇپ قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تەيپىڭ تيەنگونى باستۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، شەندوڭدىكى نەنداڭ، غەربىي شىمالدىكى خۇيزۇلار قوزغىلاڭلىرىنى بېسىقتۇرۇپ ئاندىن شىنجاڭغا ئىلگىرىلىگەن ئىدى.

خېتىمنى ئوقۇپ باقساڭ،
بەش بالام يېتىم قالدى.

كۆرە يولىدا يۈرۈپ،
مەيەك سۇندىمۇ شەڭگەن؟

سادىرنى تۇتۇپ بېرىپ،
كۆڭلۈڭ تىندىمۇ شەڭگەن؟

بۈگۈن كۈنگە پەيشەنبە،
كەل، مەيىنى قوش ئەندى.
ئۆرۈمچىگە پالاندىم،
ئەل - ئاغىنە خوش ئەندى!

ئۇگۇت
Ugut.cn

شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدىكى قوزغىلاڭ ۋە بۇ قوزغىلاڭ نەتىجىسىدە قۇرۇلغان «ئىلى سۇلتانلىقى» ئەنەشۇ تەيپىڭ ـ تيەنگو ئىنقىلاۋىنىڭ يېڭى تارىخى شارائىتتىكى داۋامىدۇر. باياندايدىكى قوزغىلاڭ چىرىكلەشكەن چىڭ سۇلالىسى ھوكۈمرانلىقىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان بىر قېتىملىق دىخانلار ئىنقىلاۋىسى بولدى.

چىڭ سۇلالىسى جوڭغارلارنى تىنجىتىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي شىنجاڭدا ئەسكەر تۇرغۇزدى. ئىلى رايونىدا جاڭجۈن مەھكىمىسى قۇرۇپ، يۈز مىڭغا يېقىن چېرىك توختاتتى. بىر قىسىم يۇقۇرى قاتلام ئەكسىيەتچىل يەرلىك فېئوداللار بىلەن بىرلىشىپ، خەلقنى تالان ـ تاراج قىلدى. باج ـ سېلىقلار كونىسىنىڭ ئۈستىگە يېڭىسى چاپلىنىپ تۇردى. ئەمگەكچى خەلق ھالاكەت گىردابىغا كېلىپ قالدى. ئىلى ئاسمىنىنى قاپ ـ قارا بۇلۇتلار قاپلىۋالغان ئەنە شۇنداق شارائىتتا، 1864 ـ يىلى ئىلىدىكى ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مىللەت ئەمگەكچىلىرى قوللىرىغا تومۇر توقماق ئېلىپ، يەرلىك فېئودال ـ ئەمەلدارلارغا قارشى جەڭگە ئاتلىنىدۇ. ئەكسىيەتچى ھوكۈمەتنىڭ ئەمەلدار ۋە ئەسكەرلىرى بايانداي ۋە كۈرە سېپىللىرىغا بېكىنىدۇ. سادىر پالۋان باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئالدىدا تۇرغان مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرسى ئىلىدىكى ئەكسىيەتچى ھوكۈمرانلارنىڭ مەمۇرىي ۋە ھەربى مەركىزى بولغان بايانداي سېپىلىنى ئېلىش ئىدى. بىراق، سېپىل ناھايىتى مۇستەھكەم بولغىنى ئۈچۈن قوزغىلاڭچىلار دەرھال سېپىل ئىچىگە بوسۇپ كىرەلمەيدۇ. قوزغىلاڭچىلار بۇ ھەقتە كوپ باش قاتۇرىدۇ. ئۇلار بايانداي سېپىلىغا ئىككى قېتىم ھۇجۇم قىلىدۇ. سېپىل ئاستىغا لەخمە كولاپ، دورا كومۈپ سېپىلنى پارتلىتىپ، ئومۇمى ھۇجۇمغا ئەپلىك

ئۇگۇت
Ugut.cn

ۋە داغدام يول ئاچىدۇ. ئاندىن قوزغۇلاڭچىلار سىپىلغا بېسىپ كىرىپ ئەمەلدار ۋە ئەسكەرلەرنى مەغلۇپ قىلىپ غەلىبىنى قولغا كەلتۈرىدۇ. بۇ قوشاق تارىختا بولۇپ ئۆتكەن ئەنە شۇ باياندىكى ئۇرۇشى ھەققىدە توقۇلغان.

جاڭجۇن دىگەن ئىپلاسنىڭ ،
زۇلۇمىغا چىدىماي ؛
چىقتى خەلق سىپىلغا ،
غەزەپلىنىپ توختىماي.

قورقۇپ جاڭجۇن ئالۋاستى ،
كىردى سىپىل ئىچىگە .
مەھكەم ئىكەن سىپىلى ،
يەتمىدۇق ھىچ ئىچىگە .

قورشاپ تۇرغان خالايىق ،
ئۆزگەرتمىدى كېيىنى .
شۇ سىپىلغا كىرنىشنىڭ ،
قىلماق بولدى ئېپىنى .

جاپا چەككەن يارەنلەر،
پىدا قىلدى جېنىنى .
دارۋازىغا ئوت قويسا ،
تاقىۋالدى ئىچىنى .

قالدى ھەممە قايغۇرۇپ ،
ئويلاپ ، چايقاپ بېشىنى .
چىقىپ سادىر پالۋان ،
قولغا ئالدى تېشىنى .

ئۇگۇت
Ugut.cn

كولاپ سىپىل تېگىنى ،
كومدى كوپلەپ دورىنى .
پىلتا بىلەن ئوت ياقتى ،
قىلىپ ئوبدان ئېپىنى .

گۇمبۇرلىگەن ئۇن بىلەن ،
ۋەيران بولدى سىپىلى .
غېمىنى يەپ جاڭجۇننىڭ ،
ھودۇقۇشتى چېرىكى .

شۇندا خەلق يۇگۈردى ،
ئاندا قاتتىق جەڭ بولدى .
تەييارتاپلار ئولۇگى ،
سىپىل بىلەن تەڭ بولدى .

جاڭجۇن باشلىق چوڭلىرى ،
توت ئىشىككە يۇگۈردى .
ئوزىنى ئوزى باشلاپ ،
ئولۇمگە ئۇلگۇردى .

شۇكۇنلا خالايىق ،
دۇشمەنلەرنى چېپىشتى .
غەزەپ بىلەن گېلىغا ،
نەيزىلەرنى تىقىشتى .

تالقان يىگەن خەلقلەر ،
نىمەتلەرگە يېتىشتى .
ئازات بولۇپ زۇلۇمدىن ،
مۇڭلىرىنى ئېيتىشتى .

ئۇگۇت
Ugut.cn

مايىمخان قوشىقى

1864-يىلىدىن 1871-يىلىغىچە بولغان مەزگىللەردە ئۇيغۇر خەلقى مەنچىڭ ھوكۇمرانلار سىنىپىنىڭ پارىخور ئەمەلدارلىرى ۋە ئۆز مىللىتى ئىچىدىكى زېمىندار، جازانىخور، بەگ، بوجاڭلارنىڭ زۇلۇمىدىن تولۇمۇ ئېزىلدى، كىچە-كۈندۈز باي، ئەمەلدارلارغا ئىشلەپ قوساقلىرىنى باقالماي قالدى. ئېغىر ئالۋاڭ-سېلىقلار دەستىدىن خەلق قاڭغىر قاخشىدى، ئۇلار زۇلۇمغا قارشى كوتۈرۈلۈش قىلىسا، ئەزىز باشلىرى كېسىلدى. مايىمخان ئەنە شۇ چاغدا زۇلۇمغا قارشى كوتىرىلگەن خەلق ئارىسىدىن چىققان بىر قەھرىمان بولۇپ، ئۇنى ئۇزۇۋاقتىدىكى ئەكسىيەتچى ھوكۇمەت قىلىچ بىلەن چېپىپ ئولتۇرۇۋەتكەن.
بۇ قوشاق-ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شانلىق تارىخىدا پارلاق نۇر چېچىپ تۇرغان ئۇلۇغ قەھرىمانلار ئوتكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئەركىنلىك ئۇچۇن بەل باغلاپ، زۇلۇمغا قارشى باتۇرلارچە كورەش قىلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئېقىتقان ئىسسىق قانلىرى چوقۇم بوُگۇنكىدەك ھەقىقى خەلق ئازاتلىقىنى ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بەرگەن.

زىندان ئېمى ئىگىز تام،
ئۇنىڭ ئىچى گورۇستان.
ئەرەنلىككە بەل باغلاپ،
شېھىت ئولگەن مايىمخان.

مايىمخان ئۆزى ئوبدان،
بەزىدە خۇيى يامان.
ئونىڭ جېنىنى ئالدى،
قان ئىچەر قارا زامان.

خان خوجامنىڭ بوز ئېتى ،
دەريالاردا ئۈزەمدۇ ؟
مايىمخاندەك باتۇرنى ،
دارىن ئوبدان كورەمدۇ ؟

ئاتا بولغىنىڭ قېنى !
ئانا بولغىنىڭ قېنى !
قىلىچ بىلەن چاپقاندا ،
تىلەپ ئالغىنىڭ قېنى ؟

ئالدىمىزدا تورت مانجۇ ،
قىلىچىنى ئويناتتى .
ھېكىم بەگ بولاپ بەرسە ،
ئولتۇرمەيتتى، پالايتتى .

تۇرپاننىڭ يولى قۇملۇق ،
ئوتۇپ بولغىلى بولماس .
ئاتمىش يامبۇنى ئېلىپ ،
بىكار تۇرغىلى بولماس .

ئاتمىش يامبۇنى ئېلىپ،
دارىن ئامبال تويامدۇ؟
مايىمخاننى ئولتوردى،
خۇنى ئۇنى قويامدۇ؟

كونا شەھەردە ئاق تېرەك،
يېڭى شەھەردە كوك تېرەك.
ئەل جامائەت ئىشىغا،
مايىمخاندەك ياش كېرەك.

ئۇگۇت Ugut.cn

گۈلباغ سۇپەت قەشقەردەك،
يېڭى سوقان شەھەر بارمۇ؟
مايىمخان شېھىت بولدى،
ئاڭا ئوخشاش ئەر بارمۇ؟

كۆچ - كۆچ قوشىقى

چار پادىشا ھۆكۈمىتى تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن 1871-يىلى 6-، 7- ئايلاردا ئەسكەر ئەۋەتىپ، ئىلىمىز نىڭ ئىلى رايونىنى ئىشغال قىلىۋالدى. چارروسىيىنىڭ ئىلىغا بېسىپ كىرگەن چاغدىكى « ۋەدىسى » بويىچە، ئىلىدىن ئەڭ كېيىن بولغاندىمۇ 1876-يىلىنىڭ ئاخىرىدا چېكىنىپ چىقىپ، ئىلىنى ئېلىمىزگە تاپشۇرۇپ بېرىش كېرەك ئىدى. 1878-يىلى مەنچىڭ ھۆكۈمىتى زوڭخۇنى پېتىربورگقا تۈنچى قېتىم چار پادىشا ھۆكۈمىتى بىلەن ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش مەسىلىسى ئۈستىدە تەنپەن ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتتى. 1881-يىلى 2- ئاينىڭ ئاخىرىدا پېتەربورگدا ئىلىنى قايتۇرۇۋېلىش ھەققىدىكى «ئۆزگەرتىلگەن شەرتنامە» تۈزۈلدى. بۇ شەرتنامىدا « چار- روسىيە ئېكەس دەرياسى ۋادىسىدىكى جايلارنى ۋە ئىلىدىكى 9 شەھەرنى جۇڭگوغا قايتۇرىدۇ. لېكىن ئىلىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى قورغاس دەرياسىنىڭ غەربىدىكى رايونلىرىنى ئېلىپ قالىدۇ؛ قەشقەر ۋە تارباغاتايدىكى جۇڭگو- روسىيە چېگىرىسى ئايرىم تەكشۈرۈپ بەلگۈلىنىدۇ. مەنچىڭ

ئۇگۇت
Ugut.cn

ھۆكۈمىتى روسىيە ئارمىيىسىنىڭ ئىلىنى ئاتالمىش « ۋاكالەتەن ساقلاش » خىراجىتىنى 9 مىليون رۇبلىغا كۆپەيتىشكە قوشۇلدى، روسىيە جۇڭگو - روسىيە ئارىسىدىكى بۇرۇنقى شەرتنامىلارغا ئاساسەن ئىلى، تارباغاتاي، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا كونسۇلخانا، سودا ئورۇنلىرى قۇرغاندىن تاشقىرى يەنە جايۇگۇەن، تۇرپانلاردىمۇ كونسۇل ئورۇنلاشتۇرىدۇ» دېيىلگەن.

ئىلى چاررۇسىيەنىڭ قولىدىن قايتۇرۇپ ئېلىنغاندىن كېيىن، خەلق ئىككى تەرەپلىمە زۇلۇم ۋە بېسىمغا ئۇچرىدى. بىرى، چاررۇسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ئالداش، تەھدىت سېلىش، پوپوزا قىلىشى بولدى؛ يەنە بىرى، مەنچىڭ سۇلالىسى قوزغولاڭ كۆتەرگەن خەلقتىن دەھشەتلىك ئۆچ ئالدى. شۇنىڭ بىلەن ئىلىدىكى ئۇيغۇرلاردىن 56 مىڭ ئۆيلۈك، خۇيزۇلاردىن 12 مىڭ ئۆيلۈك خەلق مەجبۇرى ھالدا سوۋېت زېمىنلىرىغا كۆچۈرۈلدى. كۆچۈشكە ئۇنىمىغانلار دەھشەتلىك ئۇرۇپ دۇمبالاندى. كۆچۈرۈلگەنلەر روسىيىگە كىرگەندىن كېيىن قۇللارچە مۇئامىلىگە ئۇچرىدى. بۇ قوشاقتا چاررۇسىيىنىڭ ئەنەشۇ جىنايىتى پاش قىلىنىپ، خەلقنىڭ جاھانگىرلارغا بولغان قاتتىق ئۆچمەنلىكى ۋە غەزەپ-نەپرىتى ئىپادىلەنگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز ئانا يۇرتى، ئۇرۇق-تۇغقانلىرى ۋە يۇرتداشلىرىنى چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتى سۈرەتلەنگەن.

ئاق پادىشا لەشكىرى،
ئالتۇن كولاپ، تاش كەستى.
دىخانلارنى « كۆچ-كۆچ » دەپ،
قىلىچ بىلەن باش كەستى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

«ئالمۇتىغا كوچ» دەيدۇ،
بارارىيىز ىمىز قۇملۇق.
راس گېپىنى ئېيتمايدۇ،
كوزى كوك، بېشى يۇڭلۇق.

بۇ يولدا تولا مېڭىپ،
پۇتۇم قاپىرىپ كەتتى.
هارۋۇغا چۇشەي دىسەم،
هوكۇز ئالدىراپ كەتتى.

بۇ يولدا تولا ماڭدىم،
بۇ يول مىنىڭ يولدۇشۇم.
ھېرىپ-ئېچىپ كەلگەندە،
سۇ بەردى بىر قولدوشۇم.

ئىلى يولىدا تاللار،
ھەر تاللاردا مارجانلار.
خەقنىڭ شەھرىدە ئىشلەپ،
ئۇپراپ كەتتى بۇ جانلار.

خۇيمۇ خار بولۇپ كەتتۇق،
ياقا يۇرتلاردا ئىشلەپ.
يار خالتا ئەۋەتىپتۇ،
«يىسۇن» دەپ توقاچ چىشلەپ.

چىلەك - چىلەك دەيدىكەن،
ماختىغىچىلىك يوق چىلەك.
كەلگىچە ياياق كەلدۇق،
ئەتۇر ئىكەن بۇ پەلەك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

چوللەرگە چىقىپ كەتسەك،
چولنىڭ بورىسى باردۇر.
كوچ - كوچ بولغان ئەللەرنىڭ،
قىرى-چۇرىسى باردۇر.

كوچمەن بولغان ئادەملەر،
قىلىۋىگە قاراپ ماڭدى.
كوچمەي قالغان ئادەملەر،
زالىم قولىدا قالدى،

ئۇسەككە بارارمىز دەپ،
ئۇسەكچى خىيال قىلدى.
ياركەنت دىگەن يەرلەرگە،
كوچۇپ بارغانلار بولدى.

ياركەنت دىگەن يەرلەردە،
قارا ياغاچ كوپ ئىكەن.
غېرىپلىق ئەسەر قىلسا،
خەق دەرتلىك بولار ئىكەن.

كەتمەيمىز دىگەن بىلەن،
بۇ ئىشقا نىمە چارە.
غۇلجىنى بېسىپ ئالدى،
دىلىمىز سۇنۇق پارە.

ئۇسەككە بارارمىز دەپ،
ئەسكى تام ئارا ياتتۇق.
ئوي - جايىمىز پۇتكىچە،
مۇشەققەت-ئەلەم تارتتۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

مىڭجاپا بىلەن سالغان،
قالدى باغۇ ـ بوستانلار.
يۇرتىمىزدىن ئايرىلىپ،
دىلدا قالدى ئارمانلار.

زالىم بەگلەر يول بەرمەس،
يول ئۈستىدە تۇرغۇزماس.
باشقا قاتتىق مۈڭ چۈشتى،
بەشخۇلىقتىن يەر تەگمەس.

سارى جاز قوشىقى

چار پادىشا ھوكۇمىتى ئىلىنى بېسىۋالغان مەزگىلدە ، ئىلىدىكى ئۇيغۇر،خۇيزۇ دىخانلىرى ۋە قول ـ ھۈنەرۋەن، كاسىپلارنى مەجبۇرى ھالدا سوۋېتنىڭ قارا قول، تالغىر، چىلەك، ئالمۇتا قاتارلىق جايلىرىغا كوچۇرگەن.

سارى جازـئالمۇتاغا قاراشلىق بىر كىچىك ناھىيە بولۇپ، كوچمەنچى خەلقنىڭ بىر قىسمى مۇشۇ جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئەينى يىللاردا توقۇلغان بۇ قوشاقتا كوچمەنچى خەلقنىڭ سارى جازغا يېتىپ بارغاندا، بېشىدىن كوچۇرگەن ئېغىر كۈنلىرى ۋە تارتقان دەرت ـ ئەلەملىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

سارى جازغا يەتكەندە،
چوپ قالدۇق ئوچاقتا.
دارىن① بىزنى پالايدۇ،
خەت كەلمەيدۇ بوچاققا.

① ئەمەلدار، مەنسەدە

ئۇگۇت
Ugut.cn

كۆرەدىن چىققان ھارۋا،
يان بۇلاقتا ياماشتى.
مەن يۇرتۇمغا قارىسام،
يىغا ماڭا ياماشتى.

ئاخشىمى قاراڭغۇدا،
غىجەك سوقىمىز تاك - تاك.
نىمە تاپىمەن دەيسەن،
مەخپىد شاڭ بىگى - پاختەك.

توقىلەك بىلەن شاكىر،
بىر كىيىك ئېتىپ كەلدى.
سارى جاز دىگەن يەرگە،
تۇمۇر شا يېتىپ كەلدى.

جىڭلاپ بەرگەن ئۇنىدىن،
ئېتىپ ئىچىمىز ئاشنى.
بۇيرۇسا كورەرمىزمۇ
ئاتا - ئانا، قېرىنداشنى؟

پالۋانىنىڭ مىنگەن ئېتى
ياتقان يەردە ئېغىنار.
بىچارە شۇ پالۋانلار،
بالىلىرىنى سېغىنار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئالمىخان ھەققىدە

بۇ ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا ناخشا سۈپىتىدە كەڭ تارقالغان قوشاقلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئەسلىدە خەلق قىزىقچىسى موللا زەيدىن تەرىپىدىن توقۇلغان. تۇرپان لوكچۇندىكى ئەپىردۇن ۋاڭ ئەينى ۋاقىتلاردا مەنسىۋى ئوسۇپ، قەشقەرگىمۇ ۋاڭ بولغان. ئۇ، بۇ مەزگىللەردە موللا زەيدىننى ئۆز يېنىدا بىللە ئېلىپ يۈرۈپ، ئۇنى ئوردا خىزمىتىگە قويغان. مۇشۇنداق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن موللا زەيدىنگە ئۆز سويگىنى بىلەن بالادۇرراق توي قىلىش ئىمكانىيىتى بولماي، كوپ يىللار ئۆتۈپ كەتكەن. ئۇ پەقەت 30 ياشقا كىرگەن ۋاقىتلىرىدىلا ئالمىخان بىلەن توي قىلىشقا موھلەت بېرىلگەن . بۇ قوشاقنى ئۇ ، ئالمىخان بىلەن توي قىلىشتىن بۇرۇن ، يەنى ئالمىخاننىڭ دەرت-پىراقىدا كويۈپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئېيتقان.

كورمىگەنلەر ئېيتىدۇ،
ئالمىخان قانداق نىمە؟
ئاغزى ئويماق، بېلى زىلۋا،
قېشى قارا بىر نىمە.

ئالمىخاننىڭ بېغىدا،
ئۈچ تۈپ ئۈزۈم --- قاشقىرى*.
ئالمىخانغا سەپ سېلىڭلار،
قاپ - قارادۇر قاشلىرى.

ئالمىخاننىڭ بېغى بار،
گۈل شېخىدا چېكى بار.

* ئەسلى نۇسخىسىدا خاتا ھالدا "ئۈچتۈپ ئانارى - قەشقىرى" دېيىلگەن بولۇپ، ئەمىلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس. تۇرپاندا "قاشقىرى" دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل ئۈزۈم سورتى بولۇپ، ئۇ يۇمىلاق (شارسىمان)، يوغان، ئۇرۇقلۇق بولىدۇ. بۇ سورت ئەسلى قەشقەردىن ئەپكەلىنگەن بولۇشى مۇمكىن. **(ئىلهام نىزام)**

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئالمىخانغا سەپ سېلىڭلار،
ئوڭ قېشىدا مېڭى بار.

ئالمىخاننىڭ يوللىرى،
ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن يولى.
ئالمىخانغا تولا قاتناپ،
تېشىلدى كەشىنىڭ چەملىرى.

ۋاي ـ ۋاي جېنىم، ئالمىخانەي،
قايسى باغنىڭ گۈلىسە ـ نەي؟

سىيىت نوچى قوشاقلىرى

سىيىت نوچى ـ ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان بىر خەلق داستانى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، سىيىت نوچى 19 ـ ئەسىردە قەشقەر شەھىرىدە ئۆتكەن. 1911 ـ يىلدىكى شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى بىلەن ئۈرۈمچى، غۇلجا شەھەرلىرىدە خەلق قوزغىلاڭلىرى كۆتۈرۈلگەن. ئۇ، مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ دەھشەتلىك زۇلمىغا قارشى قوزغالغان ئاممىۋى خاراكتېرلىك تەشكىلات «گېلاۋخۇي» نىڭ تۈرلۈك سىياسى، ئىجتىمائى تەشەببۇسلىرىنى قەتئىي ھىمايە قىلغان. «گېلاۋخۇي» شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ھەر قايسى جايلاردا ئۆز پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بارغان. ئۇنىڭ مەقسىدى ـ ئىستىخىيىلىك ھالدا خىيانەتچى پارىخور ئەمەلدارلارنى يوقۇتۇشتىن ئىبارەت بولغان. ئۇلار پەقەت، «مەنسەپدارلار ئۆلتۈرۈلسىلا زۇلۇم تۈگەيدۇ» دەپ تونۇغان. ئەينى ۋاقىتتا قەشقەردىمۇ «گېلاۋخۇي» نىڭ شۆبىسى قۇرۇلغان. سىيىت نوچى

ئۇگۇت Ugut.cn

بۇ تەشكىلاتقا قاتنىشىپ هوكۇمران سىنىپلارنىڭ ئادالەتسىز-
لىگىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۇرگىنى ئۇچۇن، هوكۇمەت ئۇ-
نىڭ ئامما ئارىسىدىكى تەسىرىدىن قورقۇپ، ئۇنى قولغا ئال-
غان ۋە ئەڭ ئاخىرى ئۆلتۇرىۋەتكەن. سىيىت نوچى - شىنجاڭنىڭ
ئىنقىلاۋىغا هىسسە قوشقان «گېلاۋخۇي» نىڭ بىر ئەزا-
سى. ئۇ، ئىلغار ئىدىيىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن بىر خەلقپەرۋەر كى-
شى بولۇپ، جەنۇبى شىنجاڭ خەلقى ئارىسىدا ئۇ توغرۇلۇق
كۆپ هىكايىلار تارقالغان. ئۇنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئېيتقان قو-
شاقلىرى تا هازىرغىچە خەلق ئارىسىدىكى مەدداهلار، سوزمەن
قىزىقچىلار تەرىپىدىن ئېيتىلىپ كەلمەكتە، ئۇلار ئالغۇلاردا
خاتىرە سۈپىتىدە ساقلانماقتا.

سىيىت نوچى قوشاقلىرىدا سىيىت نوچىنىڭ مەنچىڭ
هوكۇمىتىنىڭ خىيانەتچى - پارىخور ئەمەلدارلىرى بىلەن
يۈزمۇ -يۈز كەسكىن ئېلىشقان جاسارىتى، ئۇنىڭ كەڭ ئەمگەك-
چى خەلق بىلەن بولغان قان بىلەن گوشتەك يېقىن مۇناس-
ۋىتى، زالىم ئەمەلدارلار ئالدىدىكى مەردانە قىياپىتى ۋە هەق-
ئادالەتنىڭ هامان غەلىبە قىلىدىغانلىقىغا بولغان ئۈمىت -
ئىشەنچىسى ئەكس ئەتكەن.

قارا ساچىم يەلپۈنۈپ،
قاشىمغا چۈشتى.
تۈمەن سەۋدا، مىڭ بالا،
باشىمغا چۈشتى.

بولدى خەنزۇ ئۇتىياشچى-
لاۋجاڭ ئاداشىم.
ئۇ ئۆگەتتى چامباشى،
قاتتاقاندا باشىم.

ئۇگۇت
Ugut.cn

گېلاۋخۇيغا جەم بولدۇق،
دارىنغا قارشى.
خىيانەتچى پارىخور،
زالىمغا قارشى.

بەلنى باغلاپ، يەك تۇرۇپ،
ئىسيان كوتەردۇق.
خەلقى ئالەم ئالدىدا،
داستان كوتەردۇق.

باستۇرۇلدى گېلاۋخۇي،
زىندانىدا لاۋجاڭ.
زۇلۇم-كۇلپەت ئەۋج ئېلىپ،
قىينالدى بۇ جان.

قەشقىرىمدە كۈن ئالماق،
تەس بولدى، كەتتىم.
ياۋا قۇشتەك ئايلىنىپ،
ئاقسۇغا يەتتىم.

قەشقەردىنمۇ بەك غېرىپ-
غۇرۋانە ئاقسۇ.
ھەم خارابە يۇرت ئىچى،
ۋەيرانە ئاقسۇ.

راۋا بىمنى سايرىتىپ،
يەتتىم كۇچارغا.
ئالتە چىرىك بىر بولۇپ،
ئالدى ئاراغا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قاراقچىلار ئارىسىدىن
مۇشلاپىلا قاچىمەن.
قارا شەھەر دەرۋازىسىنى،
پەشۋادا ئاچىمەن.

مابايۇەنچىنىڭ ئۆز-ئۆزىگە كورەڭلەپ، سىيىت نوچىغا دەۋەيلەپ تۇرۇپ ئېيتقان قوشىقى

قەيەرلىكسەن، نەدىن كەلدىڭ؟
ئاتىڭنى سوزلە.
تېگى - تەكتىڭ، ئەجداتىڭ،
زاتىڭنى سوزلە.

راۋاپ، زەخمەك قولۇڭدا.
زارىڭنى سوزلە.
ئايىغىمغا باش قويۇپ،
دادىڭنى سوزلە.

تىلەمچىمۇ، رەمچىمۇ،
دىۋانىمۇ سەن؟
ئۆز يېرىڭدە خارۇ-زار،
سەرسانىمۇ سەن؟

تەڭگە - داچەن دەردىدە،
ئاۋارىمۇ سەن؟
تاما قىلساڭ خەيرى-ئېھسان،
ھالىڭنى سوزلە.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ مابايۇەچچىگە بەرگەن جاۋابى :

ئەزىزانە قەشقەرنىڭ،
سېپىل تېشىدىن؛
شىرىن- شەرۋەت سۈيى بار،
تومەن قېشىدىن؛

كوزىچى يارىبېشىدىن،
خومدان بېشىدىن-
چىققان سىيىت گاڭگۇڭمەن،
گاڭگۇڭ يىگىتمەن.

كىچىكىگە كىچىك مەن،
چوڭىغا چوڭمەن.
پىششىغىغا پىششىقمەن،
توڭىغا توڭمەن.

تەتۈرىگە تەتۈر مەن،
ئوڭىغا ئوڭمەن.
كەمبىغەلنىڭ سازچىسى،
سىيىت گاڭگۇڭمەن.

رەمچىلىكنى ئوقمايمەن،
رەمبال ئەمەسمەن.
يە قەلەندەر- دىۋانە،
هابدال ئەمەسمەن.

خەقنى ئورۇپ سوقمايمەن،
ئامبال ئەمەسمەن.
يامىنىدىن قورقمايمەن،
سىيىت گاڭگوڭمەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيت نوچىنىڭ قارا شەھەردە يارى- دوستلىرى بىلەن خوشلۇشۇپ، ئېتىغا مىنىپ، ئىلىخوغا قاراپ ماڭغان چېغىدا ئېيتقان قوشىقى:

ئىلىخوغا بارماڭلار،
يولى خەتەردۇر.
قەھرىتان قىش نەشتىرى،
جاندىن ئۆتەدۇر.

مۇساپىرلار،دەرتمەنلەر،
يولدا ياتادۇر.
ئوز يۇرتىنى يات ئېتىپ،
غەمگە پاتادۇر.

ئىلىخوغا مەن بېرىپ،
قالدىم بالاغا.
جەللىگۇر شۇم ئون ئورۇس،
ئالدى ئاراغا.

ئالتىسىنىڭ سۇندۇرۇپ،
ئۇتتۇر چىشىنى،
پەشۋا بىلەن-مۇش بىلەن،
ياردىم بېشىنى.

ئىلى دەريا بويىدا،
چالدىم راۋاپنى.
رازى قىلدىم تۇل خوتۇن،
دەرتمەن بىتاپنى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ ئۈچتۇرپاندىكى قوشىغى:

يىگىرمە ئالتە ياشىمدا،
كۈنلەر چۈشتى باشىمغا.
ئەرزىمنى بايان ئەيلەي،
يارۇـدوست، ئاداشىمغا:

ئەزىزانە قەشقەردە،
توغۇلۇپ ھەم چوڭ بولۇپ.
شۇيەردە ئاتالغان مەن،
سىيتاخۇن گاڭگۇك بولۇپ.

سىيىت نوچى، سىيىت گاڭگۇك ،
شەھۇـشەنى ئايلىنىپ .
قەشقەرگە كىتەر ۋاقتا ،
ئۈچتۇرپانغىمۇ كىلىپ .

ئاتنى دەڭجاغا بىرىپ ،
ساماۋەرخانىغا كىرىپ .
چاي ئىچەي دەپ ئولتۇرسا ،
ئۈچتۇرپاننىڭ ئامبىلى
مادوتەي كېلىپ قالدى ،
گاڭگۇكنى كورۇپ قالدى .

ئوز كوزىگە ئىشەنمەي،
بىرھازا تۇرۇپ قالدى .
ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
ئۇقاندىاق تونۇپ قالدى .

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۈچتۇرپاندا مادوتەينىڭ سىيىت نوچىغا قارىتىپ ئېيتقان قوشىقى

هەي نوچى، سىيت كاككۇك،
ئۈچتۇرپانغا خوش كەپسەن.
مەن كورۇپ دىدارىڭنى،
بولدۇم تولىمۇ خۇرسەن.

جېنىم سۆيۈنەر، ياپىرار،
قەشقەرلىقنى كورسەممەن.
ئالدىڭغا چىقار ئىدىم،
كەلگىنىڭنى بىلسەممەن.

هەي نوچى-سىيىت نوچى،
يۇرسەڭ-ئوردىغا بارساڭ.
ئۇسقۇنۇڭ چۈشۈپ قالسا،
بۆيۈرتتا تۇرۇپ قالساڭ.

× ×

ماقۇل،دەپ نادان كاككۇك،
بۆيۈرتتا تۇرۇپ قالدى.
چۈشىدە غېرىپ-مىسكىن،
ئانىسىنى كورۇپ قالدى.

قەشقەرغە كېتەي ئەندى،
ئەلنى خوش ئېتەي ئەندى.
ئانام بىلەن ئۇكامنىڭ،
قېشىدا ئوتەي ئەندى.

دوتەيدىن سوراپ رۇخسەت،
قوش قامچا سالاي ئاتقا.
چول كېزىپ داۋان ئاشاي،
ئەل- يۇرتنى ئىزلەپ ياتقا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

سىيىت نوچىنىڭ مادوتەيىنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئېيتقان ئەرزى:

قوي ئىزدەر قوزاسىنى،
قوزىمۇ ئاناسىنى.
ھاۋادىكى قۇشلارمۇ
سېغىنار ئۇۋاسىنى.

سېغىندىم غېرىپ ـ مىسكىن،
يالغۇز مېھرىۋانىمنى.
سېغىندىم ئېتى ھەممەت،
ئۇكامنى ـــ غەمگۇزارىمنى.

تۇمەن بويى، يار بېشىدا،
راۋابىم چالاي ئەندى.
خەلقىمنىڭ غېرىپ ـ سۇلغۇن،
كوڭلىنى ئالاي ئەندى.

قەشقەرگە باراي دەيمەن،
مېھرىگە قاناي دەيمەن.
ما دارىن ئىجازەت بەر،
يولغا ئاتلىناي دەيمەن....

ما دارىنىنىڭ سىيىت نوچىغا بەرگەن جاۋابى

ئىجازەت بىرەي دىسەم،
قانداق چىدىسۇن يۈرەك؟
مەن سىنى دىمەيمىتىم
«تۇققاندىن يېقىن يولەك»؟

ئۇگۇت Ugut.cn

ئىجازەت بىرەي گاڭگۇك،
چارەم يوق مېنىڭ بولەك.
يالغۇز ئانىغا سەندەك،
جان كويەر ئوغۇل كېرەك.

قەشقەردىكى دارىنغا،
خەت يېزىپ بېرەى ئەپكەت.
خەتنى كورسە خەن دارىن،
دەيدۇ ساڭا كوپ رەخمەت...

بۇ يۇرتتىن كېتەر بولدۇك،
ئىچىمگە سىلىپ دەرتنى.
ئەتە يولغا چىق گاڭگۇك،
تەييارلاپ قوياي خەتنى....

سييت نوچىنىڭ ئوزىنىڭ ئولۇم خېتىنى ئېلىپ يولغا چىقىش ئالدىدا ئېيتقانلىرى

خوش بۇرادەر دەرتمەنلەر،
دوستــيار بولۇپ ئوتكەنلەر.
ئوزرەمنى ئېلىپ قالاي،
قەشقەرگە كېتىپ قالاي.

داغى پەرزەنت ئانامنىڭ،
قان-قېرىنداش ئۇكامنىڭ؛
جىسمىگە سىڭىپ ئالاي،
مېھرىگە قېنىپ ئالاي.

قىلغان بولسام مەنمەنلىك،
ئوتكەن بولسا سەۋەنلىك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

كېچىرىڭلار يۇرتداشلار،
خەير-خوش، قېرىنداشلار.....

سىيىت نوچىنىڭ قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ، تۈمەن دەر-ياسى ۋە مەھەللىسى كۆزىچى يار بېشىنى كۆرۈپ ئېيتقان قوشىغى:

سىيىت نوچى، سىيىت گاڭگۇك،
يارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ؛
ئانا ئىشقىدا جىسمى،
شام بولۇپ ئېرىپ - ئېقىپ.

ئىشكى ئالدىغا كەلسە،
ئىشكى تاقىلىپ قاپتۇ.
چىراقمۇ ئۆچۈپ قاپتۇ،
ئانىسى غېرىپ مەزلۇم،
ئاھ، ئۆرۈپ يىتىپ قاپتۇ،
ئۇخلاپمۇ قېتىپ قاپتۇ.

"جان ئانا" دەپ سوز باشلاپ،
ئوگزىگە چالما تاشلاپ.
بەلگۈسىنى بەرگەندە،
ئانىسى غېرىپ مەزلۇم،
چۈچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ،
چىرىغىنى ياندۇرۇپ،
ئىشىك ئالدىغا چىقىپ،
قۇچاغلاپ تويماي بىقىپ،
كوزلىرىگە ياش ئېلىپ،
هارماڭ، بالىكام دەپتۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

غېرىپ ئۆيىگە باشلاپ،
كونا دوستىخاننى يېيىپ،
تۈن كېچىچە مۇڭدۇشۇپ،
ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا،
ناماز جۈمە چاچكادا
ئەي ئانا غەمگۇزارىم،
جاھاندا يوقۇ-بارىم،
ماڭا ئىجازەت بەرسەڭ،
ھەزرەتنى كورۇپ كەلسەم»-
دەپ مېھرىۋان ئانىسىدىن،
رۇخسەت- ئىجازەت ئېلىپ،
ئاپپاق غوجامغا چىقىپ،
يورۇق مەھەللىنى كېزىپ،
ئەلنىڭ ھالىنى كوردى،
يۇرىگىدە ئوت كويدى.
نۇرغۇن - نۇرغۇن شە كوردۇم،
ھەسرەت ئەندىشە كوردۇم.
ھەممە يۇرتتا خار پۇخرا،
دەرت - ئەلەمگە يار پۇخرا،
قان يىغلايدۇ ھەر يەردە،
بۇردا نانغا زار پۇخرا.

سىيىت نوچىنىڭ قەلبى،
قىزىل چوغ بولۇپ يېنىپ،
شەرۋەت كولىگە بېرىپ،
سۇنى چاڭگاللىغا ئېلىپ،
بىر ئىچەي دەپ تۇرغاندا،

ئۇگۇت
Ugut.cn

خەت خىيالىغا كىلىپ،
گاڭگۇڭلۇقنى، مەرتلىكنى،
جاندىن ئەتىۋا بىلىپ؛
خەتنى ئاپىرىپ بىرەي،
ئاندىن تاماشىھ كورەي،
دەپ يولغا راۋان بولدى،
پىيادە كارۋان بولدى.

سىيىت نوچى ئوزىنىڭ ئولۇم خېتىنى ئېلىپ، خەن دارىنىڭ ئالدىغا كىرگەندە، دارىنىڭ ئېيتقانلىرى:

ھەي نوچى،سىيىت گاڭگۇڭ،
كەپسىز تىچ ـ ئامان.
يۇرتمۇ ـ يۇرتلار ئايلىنىپ،
ئېشىپ تاغ ـ داۋان.

بىزمۇ سىزنى ياد ئىتىپ،
تۇردۇق ھەر زامان.
نىمە ئىشلار كوردىڭىز،
قىلغايىسىز بايان.

سىيىت نوچىنىڭ جاۋابى:

كەزدىم دەشتى-باياۋان،
ئېشىپ تاغ ـ داۋان.
نەگە بارسام پۇخرانىڭ،
ھالى بەك يامان.

زالىملارنىڭ زۇلمىدىن،
باغرى لەختە قان.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئىچكىنى ئوغا-زەھەر،
چەككىنى پىغان،

ئۆچتۆرپاندا ما دوتەي:
يېزىپ بەردى خەت.
سىزگە تىلەپ ئامانلىق،
دولەت-پاراغەت.

بۇ مەندىكى ئامانەت،
قىنى مەرھەمەت.
سىزگە ئۇشبۇ سوغىنى،
ئېلىپ كەلدىم ئاران.

خەن دارىن سىيىت نوچىنىڭ قولىدىن ما دوتەي يېزىپ بەرگەن ئولۇمنامىنى ئېلىپ ئوقۇپ، كوڭلىدە خۇشال بولۇپ ئېيتقان قوشىغى:

ھەي نوچى - سىيىت گاڭگۇك،
نىمەڭ بۇ ئېلىپ كەلگەن؟
ئوزەڭنىڭ ئولۇمنامەڭ
مادوتەي يېزىپ بەرگەن.

يىر تىۋەتسەڭ بولمامدۇ؟
يۇتتۇر دۆەتسەڭ بولمامدۇ؟
تاشلاپ ئوتقا - ئاتەشكە
كويدۇرۇۋەتسەڭ بولمامدۇ؟

مەن ساڭا ئىجىل- ئامراق،
ئۇلتۇرەي سىنى قانداق؟
ئولتۇرمەي دىسەم، نوچى،
خانىنىڭ يارلىغى شۇنداق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئولۇمناھەڭنى كورگەندە،
كوكسۇمگە پىچاق پاتتى.
قانداق قىلىمىز گاڭگۇك،
ئەجەپمۇ بىشىم قاتتى.

سىيىت بولۇپ ھەيرانە،
جاۋاپ بەردى مەردانە:
ـ ھەي دارىن ـ دېدى گاڭگۇك،
تەڭلىكتە تۇرۇپ قالما.

خانىڭ ئالدىدا ئاسى ـ
گۇناكار بولۇپ قالما.

چىرىكلەرگە ئېيت دەرھال،
مىلتىقىڭغا ئوق سالسۇن.
ھايالسىز جېنىم ئالسۇن،
«گاڭگۇك» دەپ ئېتىم قالسۇن.

جاللاتلار كىلىپ شۇدەم،
بويىنىغا تاقاق سالدى.
پۇتىغا سېلىپ ئىشكەل،
زىندانىغا سولاپ قويدى.

ئون توت كۈن ئوتۇپ كەتتى،
كوك يىت، بۇرگە يەپ كەتتى.
مەرت يىگىتنىڭ ـ گاڭگۇڭنىڭ،
تاقىتى تۈگەپ كەتتى.

دېدى ئۇ: چىدامىم يوق،
يا بولەك تامايىم يوق،

ئولتۇرسەڭ بوۋكۈن ئولتۇر،
ھېچقانداق گۇنايىم يوق!...

ئامباللار جەم بولۇشتى،
تورت ئاتلىق ھارۋا قوشتى.
ئېلىپ سىيىت گاڭگۇڭنى،
ھارۋا يولىغا چۈشتى.

توققۇز پاي پو ئاتقۇزۇپ،
ھارۋىنى تېز ماڭغۇزۇپ،
توققۇز دەرۋازىغا يۈزدىن،
تورت يۈز چېرىك تۇرغۇزۇپ.

قارىقى دەرۋازىغا،
ئېلىپ كەلدى پالۋاننى.
قەشقەرنىڭ يىگىتلىرى،
ئوراپ ئالدى ھەريانىنى.

«ئەي نوچى ـ سىيىت گاڭگۇڭ
نىمە گەپ، نىمە ئىش بۇ؟
يۇرتىنىڭ بېشىغا چۈشكەن
قانداق ئەلەم ـ تەشۋىش بۇ؟

كىم سالدى كىشەن سىزگە؟
كىم سالدى تاقاق سىزگە؟
بۇ قەشقەردە كۈن ئالماق
بولمامدۇ راۋا بىسزگە؟»

تۈتتى بىر قاچا شەربەت
رازى بولۇڭ، بىزدىن دەپ.
رازى بىز ئۆمۈر ۋايەت
سىيىت نوچى ـ سىزدىن دەپ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

شەرۋەتنى ئىچىپ گاڭگۇك،
ئەتراپقا نەزەر تاشلاپ،
خەير، خوش، قېرىنداشلار،-
دېدى سوزىنى باشلاپ:

«ئىزىزانە يولداشلار،
مەندەك نادان بولماڭلار!
چوشۇپ ھىلە - قىلتاققا،
ناھەق قۇربان بولماڭلار!...»

سىيىت ئاخۇن - سىيىت گاڭگۇك،
ئەلدىن رازىلىق ئالدى.
ھارۋۇمۇ قومۇش بازىرى،
قوينىغا بېرىپ قالدى.

-ئات! - دېدى سىيىت گاڭگۇك،
ھارۋىدىن چۇشۇپ سەكرەپ.
ئات جاللات! يۇرەككە ئات!
مىلتىغىڭنى راس بەللەپ.

تەپكىنى بېسىپ جاللات،
ئۇزى يىقىلىپ كەتتى.
مىلتىغىدىن ئوق چىقماي،
پىستان چېقىلىپ كەتتى.

ئىككىنچى رەت ئاتقان ئوق،
كىلىپ تەگدى تاغاققا.
سىيىت ئاخۇن دېدى شۇدەم،
مىلتىق ئاتقان جاللاتقا:

ئۇگۇت Ugut.cn

مىنى ئاتساڭ ئۇستاڭ ئات،
نا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە.
سول كوكسۇمنى چەللەپ ئات،
جا ئۇستاڭ يېقىن كەلمە!...

سىيىت ئاخۇن ـ سىيىت گاڭگۇك،
تىك تۇرار ئىدى سوزلەپ.
ماداخۇ دىگەن دارىن،
ئاتتى كوكسىنى كوزلەپ.

سىيىت ئاخۇن دىگەن گاڭگۇك
جېنىدىن جۇدا بولدى.
جاللاتلارغا خەن دارىن،
يار ـ يولەك پانا بولدى.

گاڭگۇڭمۇ ئولۇپ كەتتى،
تۇپراققا كىرىپ كەتتى.
بۇ ئەلەم-مۇسىبەتتىن،
يۇرەك يېرىلىپ كەتتى.

چالدى مۇڭ بىلەن قەشقەر،
دۇتتارى ـ راۋابىنى.
ئولمىسەك ئىچەرمىز دەپ،
تاڭ ۋەسلى شارابىنى.

نوچىنىڭ ئېتى ـ نامى،
ئەلنىڭ يادىدا قالدى.
يۇرەك باغرىدا قالدى،
راۋاپ تارىدا قالدى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشمان قوشاقلىرى

1916 ـ يىلى پادىشا نىكولاي ئىلى رايونىمىزدىن روسىيەنىڭ يەركەنت، ئاقسۇ ۋىلايىتىگە كوچۈرۈلگەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىن 1000 كىشىنى لاشمانلىققا تۇتۇش ھەققىدە پەرمان چۈشۈردى. بۇ يەردىكى ئۇيغۇر خەلقى چار پادىشانىڭ بۇيرۇغىغا ناھايىتى نارازى بولۇپ، ئوچۇق قارشىلىق كورسەتتى. لېكىن، فېئودال سىنىپلارنىڭ قول چوماقچىلىرى-بەگ- خوجامىلار، ئەللىك بېشى، بولۇسلارنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەن بىر تۇركۇم ئۇيغۇر ياشلىرى لاشمانلىققا تۇتۇپ كېتىلدى. نېتىجىدە يۇرتمەھەللە چولىسىرايدى، نۇرغۇن كىشىلەر ئوزلىرىنىڭ قوۋمى-قېررىنداش، ئۇرۇق-تۇققانلىرىدىن، بېقىپ ئوستۇرگەن يىگىت-بالىلىرىدىن ئايرىلدى. يەركەنت ئاسمىنىنى كەمبەغەل خەلقنىڭ ئاھۇ-زارى ۋە پەريادى قاپلايدى. لاشمانلىققا تۇتۇپ كېتىلگەنلەر ئامۇتا، يۇزۇپكا قاتارلىق جايلاردا ھەيدىلىپ يۈرۈپ، كومۇر خاكلىرى ۋە ۋاگون يوللىرىدا قۇل بولۇپ ئىشلەپ، كورمىگەن كۈنى قالمايدۇ، ئادەم تارتقۇسىز ئازاپ-ئوقۇبەتلەرنى باشتىن كوچۈردى.

بۇ قوشاقلاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەزەلدىن چار روسىيە پادىشاسى نىكولايغا بولغان سىنىپى ئوچمەنلىكى، چەتئەللىكنىڭ بوزەك قىلىشى بىلەن چىدىغۇسىز دەرت- ئەلەم تارتقان خەلقنىڭ نىكولاينىڭ مالاي - غالچىلىرىغا بولغان غەزەپ- نەپرىتى، ئوز قېرىنداشلىرىغا بولغان چوڭقۇر مېھرى - مۇھەببىتى ئىپادىلەنگەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

يىگىتلەرنى لاشمانلىققا ئېلىپ ماڭغاندا ئېيتقان قوشاقلار

ئۇستەڭ ياقلاپ مېڭىپ،
ئات قامچا تېپىپ ئالدىم.
لاشمانلىققا كەتكەنلەرنى،
قوشاققا قېتىپ ئالدىم.

ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈنلەردە،
يىغلىغاندۇر چوللەردە.
ئۇششاق بالىلىرى بارلار،
زار يىغلايدۇ يوللاردا.

ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن ،
بوك-بوك قوڭغۇز ئەمەسمۇ ؟
يىگىتلەرنى تۇتۇپ بەرگەن ،
ئازات توڭغۇز ئەمەسمۇ ؟

لاشمانلىققا ماڭغاندا،
ئەل غەمدە يىغلاپ قالدى .
ئامان بولغىن بالام ! دەپ ،
قارا كوزگە ياش ئالدى .

ئاياللار تولا يىغلاپ ،
ياغلىق ئۇچى هول بولدى.
ئىشقا كىتىپ ياش باللا ،
يۇرتنىڭ ئىچى چول بولدى .

ئېشىكىدە سۇ ئاقار ،
سۇتېگىدە قۇم ئاقار .

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشمانلىقتا كەتكەنىنىڭ،
بالىسىنى كىم باقار؟

ئاتا-ئانا بىچارە،
زار يىغلىشىپ قالماقتا.
كۆڭلى قارا نىكولاي،
ياش بالىلارنى ئالماقتا.

ئۆستەڭ ياقىلاپ ماڭسام.
ئوروسلارنىڭ مۇنچىسى.
لاشمانلىقتا كەتكەنلەر،
قىزىل گۈلنىڭ غۇنچىسى.

پەرەڭ ياغلىق تىكىپسىز،
ئۇنى ئۆچمەيدۇ دەمسىز؟
ئېرىڭىزنى سېتىۋەتتى،
ئۇنى بىلمەيدۇ دەمسىز؟

قارىغاينىڭ يوپۇرماغى،
قاتمۇ-قات بولار ئىكەن.
قېرىنداشتىن ئايرىلساڭ،
خويمۇ دەرت بولار ئىكەن.

شامال چىقسا گۈكىرەپ،
تال ئىگىلىپ پەس بولدى.
زالىملارنىڭ زۇلمىدىن،
كۈن ئالماقمۇ تەس بولدى.

ئوروسلارنىڭ دوختۇرى،
ياش باللارنى كوردۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ماڭ ئالدىغا ! سەن تۇت ! دەپ ،
كەمبەغەلنى ئۇرۇدۇ .

بىز يەركەنتتىن چىققاندا ،
ئاتلار قالدى تىزلىپ .
ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز ،
قۇچاغلىشىپ ، ئېسلىشىپ .

يەركەنتتە ئىككى مىچىت ،
بىرى خەلپە ، بىرى تاش .
لاشمانلىققا كەتكەننى،
كورەرمىكىن ئەزىز باش .

ھاجى توڭغۇز يەركەنتنىڭ ،
بالىلىرىنى كوپ ساتتى .
ئوزى ئېلىپ جىق پۇلنى ،
قوسىغىنى دومبايتتى .

بىز يەركەنتتىن ماڭغاندا ،
ئامبال۔ دوتەي ئۇزاتتى .
بەش كۈن ئوتمەستىن تېخى ،
قىيامەتنى كورسەتتى .

دەريا بويىغا كەلسەك ،
قىلۋىدىن بوران بولدى .
لاشمانلىققا ماڭغانلار،
يىغلىشىپ راۋان بولدى.

شاكىرجاننىڭ دوپپىسى ،
ياغاچ قوزۇقتا قالدى .

ئۇگۇت
Ugut.cn

شاكىرجاننىڭ ئانىسى ،
ھەسرەت-قايغۇدا قالدى .

ئىگىز دوڭنىڭ باغرىدا ،
ئۇششاق-ئۇششاق قارا تاش .
لاشمانلىققا ماڭ دەيدۇ،
ئىسلام ئاخۇن ئەللىك باش .

ئۇستەڭ سۈيى ئىچىلدى ،
تۇغانلىرى چىپىلدى .
لاشمانلىققا كەتكەنلەر،
مال ئورنىدا سېتىلدى .

يەركەنتنىڭ بازارىغا ،
كىرگەندۇ ئۇلاق ،سامان .
ئاڭلاڭلار بۇرادەرلەر .
بىزنى كويدۇرگەن زامان .

ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم ،
يوپۇق ياپىمەن ئەندى .
سويگەن ياردىن ئايرىلىپ ،
يالغۇز ياتىمەن ئەندى .

ساندۇق ئىچىدە ئۇزۇم ،
يىغلايدۇ قارا كوزۇم .
لاشمانلىقتا بىز ئاجىز،
ئوتمەيدۇ مىنىڭ سوزۇم .

ئۇگۇت
Ugut.cn

كىلمەن ئۇزۇن يولدا ،
كەينىمگە بەك قايرىلىپ .
قارىماس ئىدىم دوستلار،
ئانام قالدى ئايرىلىپ .

بىزنىڭ تاپقان پۇلىمىز ،
نىكولاينىڭ قولىدا .
خويما زىلۋا يىگىتلەر،
لاشمانلىقنىڭ يولىدا .

نىكولاي باغرى تاشتىن ،
ئۇيازغا كەلدى بۇيرۇق .
زالىملار ئاتقا مىنىپ ،
بىزگە قىلماقتا زورلۇق .

ئاقساقالغا يالۋۇرسام ،
ئويلاپ باقايلى،دەيدۇ .
ئەللىك بېشى ئامبالدىن ،
سوراپ باقايلى،دەيدۇ .

ئاقساقالغا يالۋۇرسام ،
ئاقچاڭ بولسا بەر، دەيدۇ.
پۇلۇڭ بولمىسا سىنىڭ ،
لاشمانلىققا بار،دەيدۇ.

لاشمانلىققا ماڭغاندا ،
يەركەنتلەرگە قار ياققان .
قېيىم بەگ، ھاجى بولۇس ،
بىزنى ئاقچىغا ساتقان.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قورقمايمىز بىز بۇرادەر ،
زالىملارنىڭ دوقىدىن .
ئاتا-ئانا خەت سالغىن ،
يۈرۈپ تۇرغان پوچتىدىن .

قولىمىزدا ئاق ياغلىق ،
كوز ياشلارنى ئەيتىمىز .
ئاتا-ئانىنى تاشلاپ ،
يۇرتتىن قانداق كېتىمىز ؟

يەركەنتتىن چىقىپ كەتتۇق ،
ئالمۇتىغا بىز يەتتۇق .
قىشنىڭ كۈنى سوغلاردا ،
مۇشەققەتنى كوپ تارتتۇق .

ئالمۇتا خەلقى بىزگە،
چاچاڭ قىلدى يوللاردا .
خۇشال بولۇپ ھەممەيلەن،
رەھمەت ئېيتتۇق ئۇلارغا.

بۇيرۇق بەرگەن نىكولاي،
مىلك لاشمانچى ئالسۇن،دەپ.
كوپ ئادەم دۇئا قىلدى
ئامان - ئېسەن يانسۇن،دەپ.

لاشمانلىقتا ماڭماستا،
ئادەملەر ئېتىلىپ كەتكەن.
زالىم بولۇس-مىڭ بېشى،
ئاقچىغا سېتىلىپ كەتكەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشمانلىسققا يازدۇدى،
مىلك يىگىتنى يارىتىپ.
قۇلاق سالماي زالىملار،
ئەل ھەم يۇرتنى يىغلىتىپ.

بىزنى نىكۇلاي ئالغاندا،
ئاكۇپ كولايسەن،دىگەن.
بىز قايتالمايمىز دەپ،
ئەزىز جاندىن غەم يىگەن.

بىچارە لاشمانلىقلار،
زالىملارغا باغلانغان.
ئاخشىمى ناخشا ئېيتىپ،
كوچىلارنى ئايلانغان.

كوچىلارنى ئايلانساق،
ياربويىدا تۇرغۇزدى.
قېچىپ كەتمەك بولدى دەپ،
زالىملارغا تۇرغۇزدى.

بىز كەلگەچە ئاتىلار،
ئامان بولسۇن ئانىلار.
بىر كۈنى ھەم قايتارمىز،
بىزنى كۈتسۇن بالىلار.

ھەر جۈمەدە توپلۇشۇپ،
ئۇستەك بويلاپ ئوينايتتۇق.
بىزنى تۇققان يۇرتىمىز،
يەركەنتكە تويىمايتتۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

لاشمانلىققا ماڭغاندا،
يەركەنتتە ئاقام قالغان.
ئامان بول ئانا دىسەم،
قارا كوزىگە ياش ئالغان.

بازار تەرەپكە ماڭدۇق،
«زامانەي» دەپ ناخشا ئېيتىپ.
سوغۇقتا ئېلىپ ماڭدى،
كەمبەغەلنى قاقشىتىپ.

ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرگەن،
ۋىچىر - ۋىچىر قالغاچ.
لاشمانلىققا ماڭغاندا،
بالام قالغان يالىڭاچ.

لاشمانلىققا تۇتۇپ كېتىلگەن يىگىتلەرنىڭ خاڭدا ۋە ۋاگون يوللىرىدا ئىشلەپ يۈرۈپ ئېيتقان قوشىقى:

ئالمۇتىدىن خەت سالدىم،
يېرىم ئالمىنى چىشلەپ.
ئامان بولساق كورۇشەرمىز،
ۋاگون يولىدا ئىشلەپ.

ۋاگون يولى قايدا دۇر،
تۇپراقلىرى مايدادۇر.
لاشمانلىققا كەتكەنلەر،
قارا كومەچ نان يەيدۇ.

لاشمانلىققا ماڭغاندا،
پۇتلار تېشىلىپ كەتكەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قىز بىلگۈلدەك يىگىتلەر،
خاكلاردا ئۇلۇپ كەتكەن.

ئېتىمىزدىكى بوز تورغاي،
باللىرىغا دان بەرگەن.
تۇراخۇن جېنىم دوستۇم،
خاك ئۈستىدە جان بەرگەن.

يۈزۈپكا دىگەن جايدا،
ۋاگۈنلارنى ھەيدەيمىز.
قالغانلاردۇئا قىلسۇن.
ئامان بولساق قايتارمىز.

كەتمەن بىلەن گۈرجەكلەر،
لاشىمانلىقنىڭ قولىدا.
ئۇلسەك جېنىمىز پىدا،
كەمبەغەلنىڭ يولىدا.

يۈزۈپكىغا بارغاندا،
ئىشلىدۇق كومۇر خاكدا.
كېچە ـ كۈندۈز ئىشلەپمۇ،
زادى تويمىدۇق نانغا.

كېچىلەردە ئىشلەيمىز،
خاكلاردا كومۇر تاشقا.
چاپسان بول! دەپ ئۇرۇدۇ،
قامچىلار بىلەن باشقا.

ئاتا ـ ئانام سورىسا،
يۈزۈپكا شەھرىدە دەڭلار.

ئۇگـۇت
Ugut.cn

قولىدا كەتمەن-گۈرجەك،
ئىشلەپ تۇرۇدۇ دەگلار.

كەتمەن بىلەن گۈرجەكنى،
تاش كومۇرگە چاپىمىز.
يەركەنتتە ئامان بارمۇ؟
بىزنى تۇققان ئانىمىز.

يۈزۈپكىدا ئىشلەيمىز،
يەرنىڭ ئاستىدا-خاگدا.
خۇدا يىمغا يىغلايمىز،
سەھەر ۋاقتىدا-تاگدا.

زەمبىلدە كومۇر توشۇپ،
قوللار قاپىرىپ كەتتى.
ئاچلىق بەك يامان ئىكەن،
بەللەر پۈكلۈنۈپ كەتتى.

بىرمۇنچىمىز ئىشلەيمىز،
پويىزلارنىڭ يولىدا.
بەك تولا ئازاپ چەكتۇق،
زالىملارنىڭ قولىدا.

قەيەر بىرنىشنى بىلمەي،
فىرۇنزىدە ئۈچ ئاي تۇردۇق.
ژاندارما ھەم پولتىسيىدىن،
تۈگۈمەس ئەلەم كوردۇق.

ئاسمانغا چىقاي ئىگىز،
بولۇتقا سالاي كىگىز.

زالىملارنىڭ كوكسىگە،
سانجىيمەن تومۇر بىگىز.

قوينۇمدىكى توقاچنى،
سىيادان سىلىپ ياپقان.
باي باللىرى ئورنىغا،
زالىملار بىزنى ساتقان.

ناغرا-دۇمباق چېلىندى،
يىغا - ئۇنلەر تارالدى.
ئاۋات بولغان شۇ يەركەنت،
بارات ئايدا بۇزۇلدى.

ئاقسۇدىن لاشمانلىققا ماڭغان يىگىتلەرنىڭ ئېيتقان قوشىغى:

ئەسسالامۇ-ئەلەيكۇم،
"دانىشمەن" ئەللىك بېشى.
قىرىق يىگىت بىرەي دەپ،
قول قويغان ئەللىك بېشى.

قىرىق يىگىت ئاتلانسا،
كورۇنمەس سايىنىڭ تېشى.
لاشمانلىققا ماڭغاندا،
قورىدى كوزنىڭ يېشى.

لاشمانلىققا ماڭغاندا،
كەينىمىزگە قايرىلدۇق.
ئۇرۇق-تۇققان قېرىنداشتىن
ئولمەي تۇرۇپ ئايرىلدۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قارا ئېتىم تاي ئىدى،
يوغان بولدى-ئات بولدى.
لاشمانلىققا كەتكەنلەر،
ئىسكۇلايغا خار بولدى.

ئاق كەپتەر،چىلان كەپتەر،
ئاق بۇغدايدىن دان يەيدۇ.
لاشمانلىققا بىز ماڭدۇق،
ئاتا - ئانام غەم يەيدۇ.

باينىڭ باللىرى قالدى،
بولۇسلەرگە پۇل بېرىپ.
گاداي باللىرى كەتتى،
يىرتىلغان چاپان كىيىپ.

ئاتمىش بەشچە بالىنى،
ئالدىغا ئىلغاپ تۇرۇپ.
"چاپسان بول !"دەپ ھەيدىدى،
قامچىلاپ ئۇرۇپ يۇرۇپ.

ئالتە يۈزچە بالىنى،
بىر- بىردىن ساناپ قويدى.
بولۇسلارنى تىللىسام،
زەي ئۆيگە قاماپ قويدى.

لاشمانلىققا بار دەيدۇ،
قايسى يەردۇر بىلمەيمىز.
خوش دوستلار، ئاغىنىلەر،
بىز ئاۋاتقا كەلمەيمىز.

ئۇگۇت
Ugut.cn

كوپ ـ كوك يېشىل پوتامنى،
بېلىمغا باغلاپ قويدى.
تۇرسۇندەك يالاقچىنى،
يۈز بېشى سايلاپ قويدى.

ئاقساقالنى تىللىدىم،
بىزگە قىلدى كوپ زورلۇق.
لاشمانلىققا بارمايمىز،
سېتىپ ئالغان قۇلۇڭ يوق.

يىگىتلەر لاشمانلىققا ماڭغاندا ، ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ
ھەسرەت چېكىپ زارلىنىپ ئېيتقان قوشىغى:

بېغىمغا گۈل تېرىسام،
ئېچىلماي توزۇپ كەتتى.
لاشمانلىققا كەتكەنلەر،
ياش تۇرۇپ ئولۇپ كەتتى.

بىز قېرىلار ئۇستىگە،
ھەر قەدەمدە مىڭ جاپا.
رەھىمسىز بۇ بەگلەردىن،
كورمىدۇق ھېچبىر ۋاپا.

بىچارە يىگىتلەرنىڭ،
تېپىلارمۇ خوشلىغى.
قىزىل گۈلنى ئۈزۈپ بەرگەن،
ئوز ئىمىزنىڭ بوشلىغى.

بايلار ھەرگىز غەم قىلماس،
ھەممىسى ئويدە يېتىپ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قايتۇرۇۋالدى بالىنى
بەزنى بەگدىن سېتىپ.

كەلمىگەن بۇنداق بالا،
كورمىگەن ئاتا ـ بوۋا.
قىرىنداش قىلسۇن داۋا
يوق بولەك مۇندىن داۋا.

لاشماندىكى ياشلارنى،
كورگىلى بولارمىكىن؟
سولاشقان مىنىڭ جېنىم،
سەن كەلگىچە تورارمىكىن؟

مايسا تېرىپ، دان تېرىپ،
جان ساقلىدۇق ھەممىمىز.
يۇرتىمىزدىن يوقالدى،
قايان كەتتى بالىمىز.

تاش ئاتتىم سايغا چۈشتى،
سايىنىڭ تاشلىرى ئۈچتى.
جان بالام، جېنىم بالام،
قارا كوزۈمدىن ئۈچتى.

قارا ـ قارا قاغىلار،
ئىگىز ـ ئىگىز ئۇچۇۋاتلار.
مىنىڭ بالىلىرىم نەدە؟
خەۋەر بىرىپ تۇرۇڭلار.

تام ئۈستىگە تام قويدۇق،
ھويلىنى يوغان قۇرۇپ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قەيەرلەردە يۈرگەندۇ،
بالىلىرىم غېرىپ بولۇپ.

يار بويىدا بەش ئۆدەك،
بەشىلىسى بىر خىلدەك.
لاشىمانلىقتا كەتكەنلەر،
ئېچىلغان قىزىل گۈلدەك.

ئىگىز دوڭگە ئۆي سالدىم
قۇم چوگۈنغا چاي سالدىم.
لاشىمانلىقتا بالامغا،
پوچتا بىلەن خەت سالدىم.

يۇقارقى گازارمىغا،
سولاپ قويدى بالامنى.
قانداق تاشلاپ كىتەرسەن،
جېنىم بالام ئاناڭنى.

ئون ئالتىنچى يىلىدا،
مالاي بولدۇق ھەممىمىز.
بالىلاردىن ئايرىلدۇق،
قانداق كونلەر كورىمىز؟

ئالمىلار پىشىپ قالدى،
يىشىل باغلار ئىچىدە.
ئامان يانغىن سەن بالام،
يالغۇز ئاناڭ بەختىگە.

ئۆتۈك قولۇمدا ئۆتۈك ئۆزۈك،
سول قولۇمدا سول ئۆزۈك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بالامدىن ئايرىلغىچە،
ئولتۇپ كەتكىنىم تۈزۈك.

ئالتىنچى ئاي باھاردا،
ئارا، گۈرجەك خاماندا.
بالىلىرىمنى يادلايمەن،
بىر كورۇشكە ئارماندا.

ئوت يېقىلدى جىنىمغا،
ھېچ كىشى بىلمەس ئۇنى.
خۇدايىمغا تاپشۇرۇپ،
قويدۇم بالىلىرىم سىنى.

غەيرىتىم،جان قۇۋۋىتىم،
ياندىكى رۇستەملىرىم.
سۇ قۇيۇپ تەربىيە قىلغان،
باغدىكى بوستانلىرىم.

سەندىن خوشلۇشۇپ قالدى،
ئاقسۇ، كەتمەن تاغلىرى.
قولۇمدىن ئۇزۇلۇپ كەتتى،
بۇ يۈرەكنىڭ باغلىرى.

بۇ يۈرەك قايناپ تىنىغۇ،
ئوتتا قويغان چەينەكتەك.
ئارقاڭلاردا بىز قالدۇق،
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
بۇ يىگىتلەر بەختىنى.
ساقلىغىن ئاللا كېرىم،
ئوت ئىچىدە پاختىنى.

يۈز بېشىغا يىغلىساق،
سوزگە قۇلاق سالمايدۇ.
مۇنداق جەۋرى-جاپادا،
باللار ئامان يانمايدۇ.

تەمبۇرۇمنى چىكسەمەن،
كۆندە يىغلاپ، ناخشا ئېيتىپ.
ئۇخلاپ يېتىپ يىغلايمەن،
جان بالامنى ياد ئېتىپ.

چىغلىق تىكەن ئىچىدە،
قومدىن تولا ئاق توشقان.
بۇ قوشاقنى قوشمايتتۇق،
دەرتكە پايلىماي قوشقان.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئامبال زۇلۇمى ھەققىدە

يېقىنقى يۈز يىللاردىن بۇيان جاھانگىر ۋە مۇستەملىكچى-لەرنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى، ھوكۇمران سىنىپلارنىڭ قول-چوماقلىرى، زالىم ئامباللارنىڭ چېگرا رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قاتتىق ئېزىش ۋە تالان-تاراج قىلىشى-تارىختا كەم ئۇچرايدۇ.

مىللى زۇلۇم ۋە سىنىپى زۇلۇم تۈپەيلىدىن سەرسان بول-غان خەلق ھەددى-ھېسابسىز. زالىملارنىڭ جىنايى قىلمىشىنى ئېلى دەرياسى ۋە تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى بىلەن يۇغاندىمۇ تۈگىمەيدۇ.

بۇ قوشاق 19-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئامبال زۇلمىدىن چاك-چاك بولغان مۇڭلۇق قەلبىنى ۋە زۇلۇم-كۈلپەتكە بولغان چەكسىز غەزىۋىنى ئەكس ئەتتۈرگەن.

ئامبالغا ئامبال،
شايىدا تامبال.
يۈرتنى سوراپ يەيدۇ،
يامۇلدىكى ئامبال.

ئامبالنىڭ قىزى،
دايىنىڭ قىزى.
چوقۇر دىمەكلار،
تاياقنىڭ ئىزى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئامبال ئالدىدا،
دايى كەينىدە.
مەن قانداق قىلاي،
زۇلۇم دەردىدە.

ئامبىلى ئاتلىق،
دايى قاناتلىق.
كۈندە يىغلايدۇ،
گۇناھسىز تاتلىق.

ئامبالغا ئاق چاي،
دايىغا كوك چاي.
گۈندىپا يىلارنىڭ،
كىيىمنى پىچاي.

ئابدۇقادىر داموللام ھەققىدە

مەرھۇم ئابدۇقادىر ئەزىزى (داموللا) يېقىنقى زامان ئۇيغۇر ئەدىبىيات تارىخىدا ئالاھىدە ئورۇننى تۇتقان ئالىم، شائىر ۋە جامائەت ئەربابىدۇر. ئۇ، 1862 ـ يىلى (ھىجرىيە 1279 ـ يىلى) ئاتۇشنىڭ مەشھەت يېزىسىدا تۇغۇلغان، ئۇنىڭ بالىلىق ۋە ياشلىق دەۋرى ئۆز يېزىسىدا، بىلىم ئېلىش ۋە پائالىيەت ئىشلەش ۋاقىتلىرى قەشقەر، بۇخارا قاتارلىق جايلاردا ئۆتكەن. كېيىنكى ھاياتى يېڭىچە مەكتەپلەردە مۇئەللىملىك قىلىش، مۇدەررىسلىك قىلىش ۋە جامائەت خىزمەتلىرى بىلەن ئۆتكەن. ئۇ، ئىسلام ـ مەرىپەت تارقىتىش مەقسىدىدە ئۇيغۇرچە ئوقۇتۇشنىڭ ئۇسۇلى، دەرسلىك مەزمۇنى قاتارلىق تەرەپلىرىدە ئەجرى سىڭدۇرۇپ، «سەرپ-نەھۋى» (مورفولوگىيە

ئۇگۇت
Ugut.cn

ۋە سىنتاكسىس) «ئىلمى تەجۋىت» (قىرائەت)، «ئىلمى ھېـ
ساپ» قاتارلىق كىتابلارنى يېزىپ، مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىك
جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلغان. ئۇ يەنە مەكتەپلەرـ
دىكى ھۈسنىخەت ئۆگىتىش ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ياشـ
لار ۋە ئۆسمۈرلەرنىڭ تەلىم ـ تەربىيىسىگە كۆڭۈل بۆلۈپ، «ئاقاـ
ئىد زورۇرىيە» (زۆرۈر ئەقىدىلەر)، «ئىبادەت ئىسلامىيە» (ئىسـ
لام ئىبادەتلىرى)، «تەلىم سەبىيان» (كىچىكلەرگە تەلىم)، «نەـ
سەيھول ئەپتال» (ياش ـ ئۆسمۈرلەرگە نەسىھەت) قاتارلىق كىـ
تابلارنى يېزىش بىلەنلا قالماستىن، مەتبۇئات ئىشلىرىنى
راۋاجلاندۇرۇپ، باشقا جايلاردىن مەتبە ئالدۇرۇپ كىرىپ،
«نەسىھەتى ئام» قاتارلىق ئەسەرلەرنى باستۇرۇپ، ئاممىغا بىكارـ
غا تارقاتقان، ئۇ يازغان «جاۋھىرۇل ھىقان» (ھەقىقەت جەۋھەرـ
لىرى) ناملىق شېئىرىي ئەسەر ھازىرمۇ مىسىردىكى «ئەزھەر» ئىنىستىـ
تۇتىنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا. ئۇ يەنە «مۇپتاھىل ئەـ
دەپ» (ئەدەبىياتنىڭ ئاچقۇچى) ناملىق نەزرىيىۋى ئەسەرـ
نى يازغان بولۇپ، بۇ ئەسەرلەر ئۆز زامانىسىدا قەشقەردىكى
ئىختىساتلىق كىشىلەرنىڭ ياردىمى بىلەن روسىيىنىڭ قازاندىكى
«مىللەت» مەتبەسىدە نەشر قىلىنغان.

ئابدۇقادىر ئەزىزى بىر ئۇلۇغ ۋەتەنپەرۋەر زات بولۇپ،
1900 ـ يىللاردىن كېيىن شىنجاڭغا دىن تارقىتىش نامى بىـ
لەن كىرىپ، ئەكسىيەتچىلىك، بۇلاڭ ـ تالاڭچىلىق ھەركىتى بىلەن
شۇغۇللانغان شىۋىت مىسسىئونېرلىرىغا قارشى باتۇرلۇق بىلەن كۈـ
رەشنى قانات يايدۇرغان. ئۇلارنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىغا باتۇرـ
لۇق بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچى گېزىتـ
ژورنال ۋە دوختۇرلۇق ئەسۋاپلىرىنى چېقىپ، كۆيدۈرۈپ شىۋىتـ
لەرنى قېچىشقا مەجبۇرلاپ، جاھانگىرلارنىڭ قەشقەردىكى مەـ

ئۇگۇت
Ugut.cn

دىنىيەت تاجاۋۇزچىلىقىغا قاقشاتقۇچ زەربە بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن، جاھانگىرلار ۋە يەرلىك فېئودال ـ ئەكسىيەتچى كۈچلەر ئۇنىڭ بۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك جاسارىتىدىن قورقۇپ، يوشۇرۇن سۇيىقەست پىلانلاپ، ئىشپىيون، خائىنلارنى سېتىۋېلىپ، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىشقا ئۇرۇنغان ۋە 1924 ـ يىلى 8 ـ ئايدا قەشقەر شەھرى كونا ئۆردىدىكى قىرائەتخانىسىدا شائىرنى ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلتۈرۈۋەتكەن. ئىلىم-پەن، مەدىنىيەت تەرەققىياتىنىڭ دۈشمەنلىرى ئۇلۇغ ئالىم ۋە تالانتلىق شائىرنى خەلقتىن ئايرىۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن، ئۇيغۇر خەلقى ئابدۇقادىر ئەزىزى (داموللام) نى ئۆزىنىڭ «قەدىرلىك ئۇستازى» دەپ ھېسابلاپ، ئۇنىڭغا چوڭقۇر ماتەم تۇتقان. نۇرغۇن مەرسىيە ـ ناخشا، قوشاقلارنى يېزىپ خاتىرلەش پائالىيەتلىرى ئېلىپ بارغان. بۇ قوشاق ئەنە شۇ تارىخى شارائىتتا ئوتتۇرىغا چىققان بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەلبىنى رۇشەن ئىپادىلەپ بەرگەن.

بۇلبۇل ئىدىڭ بۇ باغدا،
سايرار ئىدىڭ بار چاغدا.
دۈشمەن سەندىن ئايرىدى
ئەجەپمۇ يامان چاغدا.

ئېيتىڭ بەكمۇ چىرايلىق
ئابدۇقادىر ئەمەسمۇ؟
خەلقىمىزگە يول باشلاپ،
ئۆمرىڭ ئۆتكەن ئەمەسمۇ؟

ئولتۇرگۇزدى دۈشمەنلەر،
كورەلمىگەن مەن ـ مەنلەر.
سەنچۇن توكۇپ كوز ياشنى
يىغلاپ قالدى دەرتمەنلەر.

داموللام ئولۇپ كەتتى،
تالىپلار يېتىم قالدى.
سەن ياشىغان بۇ يۇرتتا،
شەيتانۇ ـ رەجىم قالدى.

ئاتۇش يولى تاشلىق ساي،
يېتىم يىغلار ماڭالماي.
قارشى چىقتى يولۇڭغا،
مۇتەئەسسىپ رودىپاي.

جايىڭ بولسۇن جەننەتتە،
هورلەر بولسۇن خىزمەتتە.
ئۇنۇتمايمىز بىز سىنى،
ۋەدىمىز شۇل ئەلۋەتتە.

ئاقسۇ، كۇچار تەرەپلەردە داموللام هەققىدە توقۇلغان قوشاقلار

تاغلار ـ تاشلار تەۋرىشىپ،
قاتتىق چاقماق چاقتىمۇ؟
دەريا سۇيى قان بولۇپ،
بۇگۇن تەتۇر ئاقتىمۇ ؟

قەشقەرنىڭ ھاۋاسىنى،
چاڭ - تۇمانلار باسقانمۇ؟
قەشقەرنىڭ جاھانىنى،
قايغۇ - ماتەم باسقانمۇ؟

ئاي تۇتۇلماس دەپتىمىز،
كۈن تۇتۇلماس دەپتىمىز.
داموللىغا دەيۈزلەر،
قەست قىلالماس دەپتىمىز.

قىلماق بولغان قەستىڭنى،
ماڭا قىلساڭ بولمامتى؟
قولۇڭدىكى پىچاقىنى،
ماڭا سالساڭ بولمامتى؟

داموللام شېھىت بولدى،
يا تار جايى بېھىش بولدى.
داموللامغا قەشقەرلىق،
كوپ يىغلاپ بىھوش بولدى.

ئاق قوچقاچ چۇرۇقلايدۇ،
چاڭگاسىنى تاپالماي.
تالىپ باللا يىغلايدۇ،
داموللامنى تاپالماي.

داموللام چىراقىغا،
پەرۋانە بولاى دەيمەن.
ناھەق بولغان بۇ ئىشقا،
دىۋانە بولاي دەيمەن.

دامولامغا قەست قىلدى،
يۈزى قارا دەيۈزلەر.
كۆڭلىدە چىراغى يوق،
دىلى قارا ياۋۇزلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

قايقا داۋان قوشىقى

19- ئەسىرنىڭ 60- يىللىرىدا، چارروسىيەجوڭگوزىمىنىنى يانىمۇ ئىلگىرىلەپ بىسىۋىلىشنى قەستلەپ، تومۇر تىزىنىغىنى ئېلىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئىلى رايونىغىچە سوزغان. ئىلىدىن روسىيە زىمىنىغا مەجبۇرى كوچۇرۇلگەن بىر توركۇم ئۇيغۇر خەلقى 1916- يىلى لاشمان (قارا خىزمەت) خىزمىتىگە بالا ئېلىش توغرۇلۇق چارروسىيە پادىشاسىنىڭ بويرىغى چىقـقاندا، «بالا بەرمەيمىز» دەپ قاتتىق قارشىلىق كورسەتكەن، شۇ چاغدا پادىشا جاللاتلىرى 12 ئادەمنى «قايقا» دىگەن داۋاننىڭ ئۇستىدە ئاتقان ئىدى.

بۇ قوشاقتا چارروسىيەنىڭ ئەنە شۇ قانلىق جىنايىتى پاش قىلىنغان ۋە شىكايەت قىلىنغان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ زالىم نىكولايغا قارشى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق جاسارىتى ئەكس ئەتتۇرۇلگەن.

ئاڭلاڭلار خالايىقلار،
ئولاتا ئېيتقان بىيىتنى.
لاشمانلىققا تۇتۇپ بەردى،
ھەمدەم دىگەن شىھىتنى.

قايقا داۋان تاغلىرى،
توكۇلگەندۇر قانلىرى.
تۇتۇپ نەيزە سالغاندا،
سىقىرىغاندۇ جانلىرى.

ئۇگۇت
Ugut.cn

توختىنىياز دىگەن باتۇر،
قايقا ئۇستىدە ياتۇر.
كوپنىڭ غىمىنى كوزلەپ،
ئوز بېشىنى يەپ ياتۇر.

يەرلىكنى كولاۋېتىپ،
كەتمەن قايرىلىپ كەتتى.
قايقىنىڭ يىگىتلىرى،
ياش تۇرۇپ ئۇلۇپ كەتتى.

قارا-قارا قاغىلار،
بالىلىرىغا دان بەرگەن.
كىچىككىنە مۇساۋاي،
قايقا ئۇستىدە جان بەرگەن.

دۇشمەنلەر چىقىپ كەلدى،
قايقا ئۇستىدىن ئوتۇپ.
شېھىت بولغان يىگىتلەر،
قالدى قانلارغا پېتىپ.

يوقۇرىدىن چوشۇپ كەلگەن،
جىرەن كوزلۇك چاروللا.
قايقا ئۇستىدە ياتۇر،
قوندۇز كوزلۇك ياش باللا.

قايقا يولى تار ئىكەن،
ئىككى يېقى قار ئىكەن.
بالىسىنى كورمەككە،
بارچە يوقسۇل زار ئىكەن.

ئۇگۇت
Ugut.cn

بۇلبۇل سايرار ياز كىلىپ،
كوك چىمەن باغ ئىچىدە.
جاننى بەردىڭ ۋاقىتسىز،
باياۋان تاغ ئىچىدە.

ئاسماندىكى ئاي قايدا؟
«ئاۋات» دىگەن جاي قايدا؟
يۇرتىنىڭ كوزنۇرى بولغان،
توختىنىياز باتۇر قايدا؟

چول قايىقنىڭ بىشىدا،
قار كوچمەي يىتىپ ئالدى.
شىھىت بولغان ئەرلەرنىڭ،
بالىلىرى يىتىم قالدى.

قايقا يولى ھەيۋەتلىك،
بۇلاق سۈيى شەرۋەتلىك.
مەخسىدىگە يىتەلمىگەن،
كىبىرىم ئاخۇن رەھمەتلىك.

ئۈستەڭ بويىدا يالپۇز،
يالپۇزنىڭ شىخى يالغۇز.
جىنىمغىنە شۇ ئادەم،
قايقا ئۈستىدە يالغۇز.

ئالما ئاتتىم دەرياغا،
لەيلىشۋالدى، چوكمەيدۇ.
قىرىنداشنىڭ ئوتلىرى،
يالقۇندايدۇ، ئوچمەيدۇ.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئوقنى ئاتتى يۈرەككە،
يېنىپ تەگدى بىلەككە.
بايزالىملار قىلغىنى،
ئورناپ كەتتى يۈرەككە.

ئىشىك ئالدى توپ سىدە،
ئاتقا سېپ بىرەي بىدە.
زالىملارنىڭ زۇلمىدا،
بولدى يۈرەكلەر زىدە.

كەچ كىردى زاۋال بولدى،
دەرۋازىنى ياپقاندۇر؟
شېھىت بولغان يىگىتلەر،
قانغا مىلىنىپ ياتقاندۇر؟

ئۆستەڭ بويى سۈزۈك تاش،
ماڭغانلارنىڭ كۆزى ياش.
بۇ پەرماننى چىقارغان،
نىكولاي زالىم باغرى تاش.

ئۇگۇت
Ugut.cn

تاش ئاخۇنۇم ھەققىدە

تاش ئاخۇنۇم ئاتۇش سۇنتاغ كۆكشى كېچىكىز دېگەن جايدىن بولۇپ، ئۆز زامانىسىدىكى بىر ئىلغار ئىگىلىك باشقۇرغۇچى. ئۇ، ياش ۋاقتىدا سودا-تىجارەتنىڭ يوللىرىنى ياخشى ئۆگەنگەن. ئۈرۈمچى، قەشقەر، غۇلجا..... قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، كۆپ يىللار تۇرۇپ، سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان. ھەسەن بىلال ھاجىم بىلەن بىرلىكتە ئاتۇشنىڭ ئاغۇ دېگەن يېرىدە جۈمە مەسچىتى سالدۇرۇپ، سولتانى يۈسۈپ بۇغراخاننىڭ گۈمبىزىنى قايتا ياساش ئىشلىرىغا قول سالغان. شۇ ئارقىلىق تېزلا نام چىقارغان.

1914-يىللىرىدىكى 1-جاھان ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىن شىنجاڭغا كىلىدىغان تومۇر، چاي، گەزمال قاتارلىق خەلققە ئېھتىياجلىق بولغان سانائەت ماللىرى توسۇلۇپ قالغان، مۇشۇنداق تارىخى شارائىتتا، ئۇ، مىللى سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان. ئۆزىنىڭ كۆپ سەرمايىسى بولمىسمۇ، باي-خوجىلارنى ھەركەتلەندۈرۈپ، شىركەت ئېچىپ پاي توپلاپ، يەرلىك مىللى سانائەت ۋە قول سانائەتنى يولغا قويۇش يولىدا ھەركەت قىلغان، يېڭىشەرنىڭ «ياماننيار» دېگەن يېرىدە پاختا زاۋۇدى قۇرۇپ، 12 تاش تۈگمەن ياساتقان، ئاتۇشتىمۇشا تىۋاچىلىق-سەگەزچىلىك كارخانىسى ئاچقان، تاش ئاخۇنۇم شۇ ۋاقتىدىكى ھوكۇمەت بىلەن بىرلىشىپ، قەشقەردە سەرەڭگە زاۋۇدى، سەگەز كارخانىسى، تېرىگە ئىش قوشۇش كارخانىسى قاتارلىقلارنى قۇرۇپ، خەلقنى تەمىنلەپ، بازارنى ئاۋات قىلغان، تەڭگە

ئۇگۇت
Ugut.cn

قۇيدۇرۇپ پۇل چىقارغان. ئۇ، مۇشۇنداق ئىشلار يۈزبەردىن بىر ئابرويلۇق موتىۋەرگە ئايلانغان. بۇ قوشاقتا تاش ئاخۇنومنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائى ئەھۋالى، ئۇنىڭ زاۋۇت-كارخانىلىرىدا ئىشلەۋاتقان مەدىكارلارنىڭ روھى-ھالىتى سۈرەتلەنگەن بولۇپ، شۇ ۋاقىتتىكى جەمئىيەت ئەھۋالىنى چۈشۈنىشىمىزگە پايدىسى بار.

تاش ئاخۇنوم تاش ئىكەن،
ئالغان خوتۇنى ياش ئىكەن.
خامغا ئۇششاق گۈل بېسىپ،
ئامبال بىلەن باش ئىكەن.

تاش ئاخۇنوم جازانى،
بىرىيىل ئالدى بازارنى.
پۇل تېپىشنىڭ كويىدا،
تاشلىۋەتتى مازارنى.

ساسقا چۈشكەن ئۆدەكنى،
نادان باللا غاز دەيدۇ.
ئاتمىش ئالتە نىمكانى،
تاش ئاخۇنوم ئاز دەيدۇ،

ئاسماندىكى ئاينى كورۈك،
تاش ئاخۇنوم باينى كوروك.
ئىشلەپ ھارغان مەدىكارغا،
سەرلەپ بەرگەن ناننى كوروك.

ئۇگۇت
Ugut.cn

زالىم قازىلار ھەققىدە

ياڭ زىڭ شىن، جىڭ شۆرىن، شىڭ شىسەى قاتارلىق هوكۇمرانلارنىڭ شىنجاڭ ۋە شىنجاڭ خەلقىنى ئىدارە قىلىش ۋە زىيانكەشلىك قىلىش جەھەتلەردىكى ماهىيىتى بىر بولغىنىدەك، ئىسلام دىنى تونىغا ئورۇنىۋېلىپ خەلقنى دەھشەتلىك ئەزگەن ۋە قاخشاتقان زالىم قازىلارنىڭمۇ ماهىيىتى بىر، تىلى بىر. بۇ، بىر توپ ئەبلەخلەر تېگىدىن بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى. بۇ قوشاقتا ـ قاراڭغۇ زۇلمەت ئىچىدە ئىڭرىغان شىنجاڭنىڭ غۇلجا قاتارلىق جايلىرىدىكى زالىم قازىلارنىڭ پۇخرالارغا قىلغان زىيانكەشلىكى بايان قىلىنغان. ئادالەتسىز زامانىنىڭ چومپەردىسى ئېچىپ تاشلانغان.

بۇ قوشاق ـ قاتمۇ ـ قات زۇلۇم ئاستىدىكى شىنجاڭنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تارىخى، جەمىيەت ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىش، چۈشىنىۋېلىشقا نىسبەتەن مەلۇم قىممەتكە ئىگە.

ھوشۇر باقى، مەخپىر قازى،
نۇرى ساغلىق.
پۇخرالارنىڭ يۈرەك باغرىن،
قىلدى داغلىق.

قازى بولغان بەچچىغەرلەر،
بۇنداق بولسا؛
ئاخىرەتتە راھەت كۆرەر،
يېرى چاغلىق.

ئۇگۇت Ugut.cn

ۋادىرىخا، بۇلاردىن كوپ
ئەلەم يەتتى.
ئازابىدىن يۈرەكلەرگە،
جىق دەز كەتتى.

بۇ پاندا مەنسەپ دىگەن،
شۇ قاتارلىق.
ئاخىرىدا بۇلارنىمۇ،
تاشلاپ كەتتى.

خاك قوشىغى

1ـ جاهان ئورۇشىدىن كېيىن، يەرلىك پومىششىك ـ بۇرژۇئازلار شىنجاڭنىڭ تەبىئى بايلىقلىرىنى تالان ـ تاراج قىلىپ، ئەمگەكچى خەلقنى دەھشەتلىك ئىكسپلاتاتسىيە قىلدى. قەشقەردىن جان بېقىش كويىدا شىمالىي شىنجاڭغا چىققان تۇركۇم ـ تۇركۇم موساپىرلار ئۇ يەردىكى پىلىچى، كوكيار قاتارلىق كومۇر كانلىرىدا ئات ـ ئۇلاق ئورنىدا ئىشلەپ كورمىگەن كۈنى، تارتمىغان دەرت ـ ئەلىمى قالمىغان ئىدى.

ئەينى يىللاردىكى خاك ئىشچىلىرىنىڭ بېشىدىن كوچۇرگەن ئېچىنىشلىق هاياتىنىڭ گوۋاچىسى بولغان بۇ قوشاقلار شىنجاڭدىكى تۇنجى ئەۋلات كومۇر خاك ئىشچىلىرىنىڭ سىنىپى زۇلۇمغا قارشى ئېلىپ بارغان هەركەتلىرىنى بىلىۋېلىشىمىزغا، شۇ ئارقىلىق بۇگۇنكى يېڭى تارىخى دەۋردە غەيرەت ـ جاسارىتىمىزنى ئوستۇرۇپ، 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قورۇلۇشىغا تىگىشلىك هەسسە قوشۇشىمىزغا ئىلهام بىرىدۇ.

ئۇگـۇت
Ugut.cn

زوخاڭدىن چۈشۈپ كېلىپ ،
سۈنى چاپقان ئوخشايمەن.
بەرگىنى پۇچۇق ياماق ،
جانىنى ساتقان ئوخشايمەن .

ئەردىك يۆپاڭمۇ دەيمىز ،
ساندىك يۆپاڭمۇ دەيمىز .
داڭقىدىن چۈشكەن نانىنى ،
خام سۇغا چىلاپ يەيمىز .

ئىلىنىڭ داۋانىدىن ،
ئوررۇق ئات ئوتەلمەيدۇ .
خاڭدىكى مۇساپىرلار ،
پۇلى يوق كېتەلمەيدۇ .

قەشقەردىن چىققان باللا ،
تەڭدىن تولىسى خاڭدا ،
كەچكۈزدە كېتەي دىسە ،
بىردىن چاپىنى داڭدا .

چەنزە دىگەن تومۇرى ،
قاپ-قارادۇر كومۇرى .
خاڭدا ئىشلىگەنلەرنىڭ ،
بەكمۇ قىسقا ئومۇرى .

دىڭخۇلارنى كوتۇرۇپ ،
خاڭنىڭ تىگىگە چۈشتۇق .
ئومرىمىزدە كورمىگەن ،
ۋەيلۇن دوزاقنى كوردۇق .

ئۇگۇت
Ugut.cn

خاڭنىڭ ئىچى قاراڭغۇ ،
قوللىرىدا دىڭ خۇلۇ .
دىڭ خۇلۇنى ئوچۇرۇپ ،
قوغلاپ چىقتى مىڭ خۇلۇ .

يۈ قسۇل ئالىدۇ چاڭسا ،
زۇخاڭدىن قاراپ ماڭسا .
باش يۇپاڭدىن ئۆتكەندە ،
جاننى قولىغا ئالسا .

ئەردىڭ يۇپاڭ بار دەيسەن ،
ساندىڭ يۇپاڭ بار دەيسەن ؟
بىشىڭغا گەنزى چۈشسە ،
ئىستىقىنا جان دەيسەن .

باش يۇپاڭدىن ئۆتكەندە ،
ئەردى يۇپاڭ بار دەيسەن .
خاڭ تىگىدە ئۇخلىساڭ ،
بوتوڭدىن تاياق يەيسەن .

جەنزە دىگەن بىر پالتۇ ،
سورەپ كىلىدۇ لاڭتۇ .
شى ئوزىنى ئويغاندا ،
ئەزىز باشقا مىڭ قايغۇ .

داڭ كاڭشو دەپ داڭلايسەن ،
پاكا چاڭساندۇ ماڭدايسەن .
دىڭغا بىشىڭنى ئۇرۇپ ،
«ئىسىت، جان!» دەپ قاخشايسەن .

ئۇگۇت
Ugut.cn

شائىجۇ چاپىدۇ ئەخمەت ،
شاجۇ چاپىدۇ رەخمەت .
ئۈچ چى سۇنى ئورىگەن ،
داۋاتۇرغا مىلىڭ رەخمەت .

قاسىم دىگەن شۇباتۇر ،
گەنجىڭ يىگىت ئەمەسمۇ ؟
بىڭسىسىنى كورسەتتى ،
باتۇر يىگىت ئەمەسمۇ ؟

كومۇرىمۇ ئورۇلدى ،
داۋاتۇرمۇ قۇتۇلدى .
بوتوڭ دىگەن دەيۈزگە ،
پومىدۇرلەر تۇتۇلدى .

لىڭسى دىگەن قارا يۈز ،
بىشىمغا بالا بولدى .
زۇخاڭدا تولا يۈرۈپ ،
كوزلىرىمگە قان تولدى .

كوڭلۇمنى ئاچاي دىسەم ،
دۇتتارىمنىڭ تارى يوق .
لىڭسى باش تۇرۇپ بىزگە ،
ئولگەن بىلەن كارى يوق .

كاڭشۇ فاڭزىدا ياتسام ،
گوڭتۇ كىلىپ قوغلايدۇ .
ئاچ قالغان يىتىمچىلەر ،
جىڭموما ئوغۇرلايدۇ .

باغمىدى بولاي دېسەم ،
بولاشمايدۇ ، شىمىتى؟
گوڭتۇرىڭدىن قورقمايمەن ،
جان ئالار خۇدامدى.

ئاۋۇت دېگەن گوڭتۇرى،
ئېسىپ قويدى ئاسمىنى.
گۇندىخانا جايىڭ دەپ ،
سولاپ قويدى قاسمىنى.

سەمەت دېگەن پاينەكباش،
لىكسىمەن دەپ توۋلايدۇ.
كاڭشۇلارنى يامان دەپ،
خاڭجالارغا بولايدۇ.

خاڭجالارنىڭ دەردىدىن،
قېچىپ كەتتى كاڭشۇلار.
مەلىدە ئەدەپ كەتتى،
قامچا تۇتۇپ شاڭيۇلار.

خاڭجانىڭ ئېتى ئەمەت،
لىكسىسى يامان سەمەت.
ئېيتساق ھەرگىز تۈگۈمەس،
ئىچىمىزدە تولا دەرت.

گوڭتۇلارغا بوغۇلۇپ،
خاڭلاردا يېتىپ قالدۇق.
خاڭجاسى يامان زالىم،
زۇلۇمغا پېتىپ قالدۇق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

خاڭجاسىدىن قورقماستىن،
سۈيدۈڭگە كىرىپ كەتتۇق.
خوتۇن - بالىمىز ئاش دەپ،
تۈنلەر يېتىپ غەم يەيتتۇق.

كاڭشۈمەن دەپ خاڭلاردا،
گوڭتۇ بىلەن ئېتىشتۇق.
ھالىمىزغا كىم يەتسۇن،
ئېلىشالماي قېچىشتۇق.

كوكيارخاڭدىن ئەكەلدۇق،
قالايدىغان كومۇرنى.
ئىسسىق كورمەي ئوتكۈزدۇق،
ئېسىتقىنە ئومۇرنى.

قەشقەردىن چىققان باللا،
لەنتەيزىدە ئىشلىدۇق.
زالىملارنىڭ دەستىدىن،
خاڭ تېگىدە قىشلىدۇق.

زالىملارنىڭ خېڭىدا،
مەمەت موللا شەنسىكتى.
يالاقچىلار ئالدىدا،
كۈن كوچۇرمەك تەس ئىدى.

يالاقچى ئىلەك دولان،
ئىبراھىمنىڭ گوڭتۇرى.
ھەسەن بوتۇڭ ھىلىگەر،
قان يالىغان جوت بورى.

ئۈگۈت
Ugut.cn

هەسەن بوتۇك دوغىسى،
ئاتىخانشاڭيۇ يورغىسى.
ھاۋۇزقارى مۇداپىق،
ئادەم ئالداش موللىسى.

خاڭنىڭ ئاستىغا كىرىپ،
كومۇر بىلەن تاش ئالدۇق.
باللارنى خىيال قىلىپ،
قارا كوزگە ياش ئالدۇق.

كومۇر خاڭدا ئىشلەيمىز،
ئايلىقىمىز بەش تەڭگە.
ئەجەپمۇ قىلىپتۇق بىز،
تۇگۇمەس ئازاپ-غەمگە.

كېچىلەپمۇ ئىشلەيمىز،
خاڭلاردا كومۇر تاشقا.
بوتۇك كېلىپ ئۇرۇدۇ،
سىم قامچا بىلەن باشقا.

خاڭنىڭ ئاستى قاراڭغۇ،
ماڭالمىدۇق يول تېپىپ.
قوللار قاپىرىپ كەتتى،
كومۇرنى دەپ تاش چېپىپ.

پىلىچىگە① چىقىپ بىز،
خاڭدا كومۇر كولىدۇق.

---

① خاڭ ئىسمى

ئۇگۇت
Ugut.cn

خاڭدا كومۇر ئۇرۇلسە،
«بارمۇ؟» سەن دەپ تووۇلىدۇق.

زەمبىلدە توشۇپ كومۇر،
قوللار تېشىلىپ كەتتى.
قوساق ئېچى بەك يامان،
بەللەر پۈكلۈنۈپ كەتتى.

بىز سەيسىگە تۇتۇلۇپ،
ئىشلىدۇق كومۇر خاڭدا.
تېنىم تاپماي ئىشلەپمۇ،
قوساق تويمىدى نانغا.

ئېتىزدىكى بوز تورغاي،
بالىلىرىغا دان بەرگەن.
تۇداخۇن شۇ رەھمەتلىك،
خاڭ ئاستىدا جان بەرگەن.

قاتار - قاتار قاغىلار،
بارساڭلا سالام دەڭلار.
مېنى ئاتام سورىسا،
خاڭنىڭ ئاستىدا دەڭلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

مىللىي نەغمە قوشىغى

ئۇيغۇرلار ئاپتۇ، چىلاپچا، جومبىل قازان ياساشتەك ھۈنەر-سەنئىتى بىلەن داڭ چىقارغان مىللەت بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ توي - توكۈن، مەشرەپ، مېھماندارچىلىق قاتارلىق تەرەپلەردىمۇ مۇقام ئاساس قىلىنغان مىللىي نەغمىسى بىلەن داڭ چىقارغان مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇيغۇر مىللىي نەغ-مىلىرى مىڭ يىلدىن كوپرەك تارىختا ئىگە بولۇپ، جاراڭلىق، رەتلىك، سىستېمىلىق بولۇشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن پۈتكۈل تۈرك ئايىماقلىرىغىچە تارالغان.

1930 - يىللاردىن كېيىن، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي نەغمىسى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان. نۇرغۇن مىللىي تىياتىر ۋە ئەل-نەغمىلىرى قەشقەر، كۇچار، غۇلجا قاتارلىق جايلاردا سەھ-نىگە چىقىپ، ئامما ئارىسىدا چوڭقۇر تەسىر قوزغىغان. لېكىن، 1936 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە زالىم شىڭدوبەن خەلقىنىڭ مىللىي ئويغۇنۇش كەيپىياتىدىن ئولگىدەك قورقۇپ، خەلق ئارىسىدىكى نەغمىچىلەرنى تۇتۇپ، قاماپ، مىللىي مە-دىنىيەتنى خانى - ۋەيران قىلدى. 10 نەچچە يىلغا سوزۇلغان دەھشەتلىك تېرورلۇق ۋە جاھالەتتىن كېيىن 1947 - يىللار-نىڭ ئالدى - كەينىدە ئۇيغۇر مىللىي نەغمىسى يانا قايتىدىن باش كوتەردى. ئەينى ۋاقىتتا توقۇلغان بو قوشاقتا - خەلق-نىڭ مىللىي ئويغۇنۇش ھېسسىياتى ۋە ئىلغار مەدىنىيەتكە بولغان تەلپۈنىشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. مىللىي مەدىنىيەت دۈش-

ئۇگۇت
Ugut.cn

مەنلىرىگە بولغان غەزەپ - نەپرىتى ۋە جەڭگىۋار ئىرادىسى ئىپادىلەنگەن.

مىللىي نەغمە سازىمىز،
كۆكۈل ئاچار باغىمىز.
كەتتى بىزدىن قارا كۈن،
ئەمدى ئويىنار چاغىمىز.

ئويناپ كۈلۈپ بارىمىز،
قولغا قورال ئالىمىز.
قارشى چىققان دۈشمەنىنىڭ،
ئېتىپ جېنىنى ئالىمىز.

ئاچىل

شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇپ تۇرغان دەسلەپكى چاغلاردا، سوۋېت ئىتتىپاقى سىياسىي، ھەربىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردىن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىنى قوللاپ، كۆپ ياردەم بەرگەن ئىدى.

شىڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يولىنى تۇتۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يولييورۇق سوراپ شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت، مائارىپ، مالىيە، ساقلىقنى ساقلاش، ئاخبارات قاتارلىق ساھەلەردە بىرمۇنچە ئىلغار سىياسەتلەرنى يولغا قويدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلغار تەسىرى ئارقىسىدا شىنجاڭدا كونا مائارىپ ئىسلاھ قىلىنىپ، ئارقا - ئارقىدىن نۇرغۇن پەننى مەكتەپ، بىلىم يۇرتلىرى ئېچىلدى، پىئونېرلار لاگېرى قۇرۇلۇپ، تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى قانات يايدى، نۇرغۇن دوختۇرخانا، داۋالاش ئورۇنلىرى، كىنو - تىياتىرخانىلار، باغچىلار ياسالدى،

ئۇگۇت
Ugut.cn

قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق ئىشلىرى قايتا جانلاندى؛ دىنىي خوراپاتلىقنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، كوپلىگەن يېزا ـ قىشلاقلاردا دېخانلارنىڭ ساۋات چىقىرىشنى ئاساس قىلغان كەچكۇرسلىرى يولغا قويۇلدى، خوتۇن ـ قىزلار جەمىيەت ئىشلىرىغا ئارىلاشتى. ئۇلار ئىنقىلاۋىي ناخشىلارنى ئېيتىپ، يېڭىلىقنى، ئىلغارلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان نۇرغۇن ناخشا ـ ئۇسۇللارنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كورەشنىڭ چوڭقۇر قانات يېيىشىغا، ئەكسىيەتچى ھوكۇمرانلارنىڭ خىيانەتچىلىك، پارىخورلۇق، مۇستەبىتلىك ھەركەتلىرىگە قارشى كورەشنىڭ چوڭقۇر قانات يېيىشىغا، مىللى مەدىنىيەت ۋە مىللىي مائارىپ ئىشلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىغا تۇرتكە بولدى.

بۇ ـ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدىكى بىر مىللى ئويغۇنۇش دەۋرى بولۇپ، قالاقلىقنى، كونىلىقنى رەت قىلىپ، چەتئەلنىڭ ئىلغار نەرسىلىرىنى قوبۇل قىلىش، خۇراپاتلىق، نادانلىقنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ئىلىم ـ مەرىپەتنى سويۇش، ۋەتەن بىرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، دېموكراتىيە، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۇرۇشتە زور ئىلگىرى سۇرۇش رولىنى ئوينىدى. بۇقوشاق ئەينى يىللاردا توقۇلغان بولۇپ، ئۇيغۇر سەھنىلىرىدە ناخشا قىلىپ ئېيتىلغان. ئۇ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېڭىلىققا، ئىلىم ـ مەرىپەتكە، گۇللۇنۇپ راۋاج تېپىشقا تەلپۇنۇشتىن ئىبارەت مىللى روھى كەيپىياتىنى ئەكس ئەتتۇرگەن.

باغدا گۇللەر ئېچىلدى،
چېكەڭگە قىستۇرالامسەن؟
زوقلۇنۇپ ئويناپ ـ كۇلۇپ،
كوڭلۇمنى ئاچالامسەن؟

ئۇگۇت
Ugut.cn

تېرەك بېشىدا قاغا،
پەرق ئېتىپ بىلەلەمسەن؟
ھوسنۇڭدىن گۈل ئۈندۈرۈپ،
قىستۇرۇپ كىلەلەمسەن؟

تام توپىسىكە تام سالدۇق
شامالغا دالدا بولسۇن دەپ.
يار تويىسىگە يار تۇتتۇق،
يۈرەككە پايدا بولسۇن دەپ.

چاپتىم يورغا ئېتىمنى،
يايرىمىغا گۈل قىساي دەپ.
كورۇپ ئۆتتۈم بېغىمنى،
گۈزەل بوستان ياساي دەپ.

ئاچىل- ئاچىل-ۋاي ئاچىل،
ئاچىلمىساڭ گۈل قايدا؟

تۇرپان خەلقى ئارىسىغا تارقالغان نۇسقىسىنىڭ تىكىستىنى
مەرھۇم شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇر يازغان ئىدى

گۈلۈم ئاچىلاي دەيدۇ،
باشقا سانجىلاي دەيدۇ.
يارىمنىڭ يۈرەك ئوتى،
تەنگە يامىشاي دەيدۇ.

ئۈگۈت
Ugut.cn

يارىم ماڭا ناز قىلۇر،
كۆلۈپ مىنى ماز قىلۇر.
يار قەدرىنى بىلمەيسەن،
زىمىستاننى ياز قىلۇر.

يار دەردىدە خۇن بولدۇق،
تۈگمەنلەردە ئۇن بولدۇق.
قورقۇنچىلىقدىن قاتتىق تاش،
بىرلىشەلمەي قۇم بولدۇق.

ياش تەلەپلەر ئۇخلاشما،
يار يولىدا پۇتلاشما.
يارىم ئۈچۈن جان پىدا،
ھەر قەدىمىڭگە مىلىڭ تىللا.

غەيرەت گۈلۈم ئاچىلغىل،
ھىممەت يولۇم ئاچىلغىل.
يارىم ئۈچۈن بەرسەم جان،
قاچان بولسا بىر ئۆلۈم،
ياكى ئۆلۈم، يا كۈرۈم.

ئۇگـۇت
Ugut.cn

سارىخان قوشىقى

سارىخان قوشىقى- ئەينى يىللاردا غۇلجىدا كەڭ تارقالغان قوشاقلارنىڭ بىرى. بۇ قوشاقتا باغۇەن قىزى سارىخاننىڭ خۇددى قىزىلگۈلدەك چىرايلىق، گۈزەل قىز ئىكەنلىكى، ئەمگەكنى قىزغىن سۆيىدىغانلىقى، ئاتا - ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە ئەخلاقلىق، نومۇسچان، شەمەھا ياسى بار قىز بولۇپچوڭ بولغانلىقى، شۇ خىسلەتلىرى ئارقىلىق نۇرغۇن يىگىتلەرنىڭ ئۈنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ ئاشىق- بىقارار بولغانلىقىدەك جەريانى بايان قىلىنغان. بۇ قوشاقنى ئاساسەن ياش يىگىتلەر توقۇغان.

سىپىلغا چىقىڭ بالىلا،
دوم-دومنى سوقۇڭ بالىلا.
پاششاپ، بەگ قوغلاپ كەلسە،
ئارقىغا قېچىڭ بالىلا.

بېغىڭغا كىرىپ باقسام،
ئالما تۈگمىدەك بوپتۇ.
كىچىككىنە سارىخان،
ئېلىپ قاچقىدەك بوپتۇ.

باغ ئىچىدە بوستانلار،
ياشىرىپتۇ چوكانلار.
سارىخاننىڭ دەردىدە،
ئاقتى كوزۈمدىن قانلار.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاقسارايدا ئولتۇرغان،
سارىخان مېنىڭ يايرىم.
كويەر ئوتقا سېلىپ قويغان،
بىخەۋەر جېنىم يايرىم.

گۇلزارلىق ئارا چوغلۇق،
گۇلزار ئىچى بۇلبۇللۇق.
گۇلنىڭ گۇلى سارىخان،
سىزگە سېغىنىپ قۇللۇق.

سارىخان قىزىلگۇلدەك،
بىز ئىشقىدا بۇلبۇلدەك.
سارىخان كۇلۇپ قويسا،
خىزمەت قىلىمىز قۇلدەك.

سارىخان تىلى تاتلىق،
كوڭلىدۇر ئەجەپ قاتتىق.
ئىشىكتىن چىقالمايدۇ،
مەن كەلسەم كېچە ئاتلىق.

سارىخان كىچىك ياشلىق،
ئاي يۈزلۈك،قارا قاشلىق.
ئىشىككە چىقالمايدۇ،
ئاتا- ئانىدىن باشلىق.

ئۇگۇت
Ugut.cn

رىزۋانگۈل ھەققىدە

رىزۋانگۈل- شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ بىر ئايال جەڭچىسى. ئۇ، 1944 - يىلى غۇلجىنىڭ «ھەرەمباغ» دىگەن يېرىدە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن بولغان شىددەتلىك كەسكىن جەڭگە قاتناشقان، مىللى ئارمىيىنىڭ ئالدىنقى سېپىدە يارىدار بولغان جەڭچىلەرنى كۈتۈش، يوتكەش، داۋالاش ئىشلىرىنى ئىشلىگەن. بىر قېتىملىق جىددى جەڭدە ئۇ، بىر يارىدار جەڭچىنىداۋالاۋاتقان مەزگىلدە تۇيۇقسىز دۈشمەن ئوقى كىلىپ تېگىپ،مەرتلەرچە قۇربان بولغان. شۇندىن باشلاپ ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ ھەر بىر كوماندىر - جەڭچىلىرى ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ شەپقەتلىك ھەمشىرىسى سۈپىتىدە تىلغا ئالغان. ئۇنىڭ باتۇرلۇق ئىش - ئىزلىرىنى قوشاققا قوشۇپ، ناخشا قىلىپ ئېيتىشقان. رىزۋانگۈل دىگەنبۇ نام مىللى ئارمىيىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئۇلۇغ مىللى كورەشنىڭ ئوت - ئۇچقۇنلىرىنى ئۇلغايتىشقا ئىلھام بەرگەن. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نۇرغۇن ياش قىز - يىگىتلىرى رىزۋانگۈلنىڭ روھىدىن تەسىرلىنىپ، قولىغا قورال ئېلىپ،مىللى ئارمىيىگە قاتنىشىپ، قەھرىمانلىق داستانلىرىنى ياراتقان.

بۇ قوشاقتا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باتۇر قىزى، ئىنقىلاۋى قۇربان رىزۋانگۈلنىڭ ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ياشلىق ھاياتىنى بېغىشلاپ، ئوقلار يامغۇردەك يېغىۋاتقان جەڭلەردە ئۆزىنى ئۇنتۇپ، يارىدارلارنى قۇتقازغان ئۇلۇغۋار روھى مەدھىيلەنگەن. ئۇ گەرچە قۇربان بولسىمۇ، «مەڭگۈ تۇزىماي ئېچىلىپ تۇرغان گۈل» سۈپىتىدە ئەۋلاتتىن - ئەۋلات خۇشپۇراق چاچىدىغانلىغى ئىپادىلەنگەن.

ئۇگـۇت
Ugut.cn

خەۋەر كەلدى گويا بىر ،
«سولدى»دىگەن قىزىل گۇل .
ۋەتەن ئۇچۇن جان پىدا ـ
ئەمەسمىدى رىزۋانگۇل .

ئەل داڭقىنى يات قىلىپ ،
دۇشمەنلەرنى ئېتىپ كۇل .
بەل باغلىغان جەڭلەردە،
ئۇيغۇر قىزى رىزۋانگۇل .

ئۇنتۇلسۇنمۇ ؟... ھېچ قاچان ،
ئۇنتۇلمايدۇ رىزۋانگۇل .
ئۇبىر توزىماي ئېچىلىپ ،
تۇرغان ئەسلى قىزىل گۇل .

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئامىنەم ھەققىدە

ئامىنەم- ئاتۇشنىڭ شورۇق دىگەن جايىدىن. 1944- يىلى يازدا ئاستىن ئاتۇشتا شىنجاڭ تارىخىدا مىسلى كورۇلۇپ باقمىغان بىر قېتىملىق چوڭ سۇئاپىتى يۈز بەرگەن. كەلكۈن سۇ- تىجەن بىلەن مەشھەت ئارىلىغىدىكى چوڭ جىلغىدىن ئېقىپ ئوتۇپ ، ئاتۇشنىڭ نۇرغۇن يېزا-قىشلاقلىرىنى ۋەيران قىلىۋەتكەن ، نۇرغۇنلىغان تېرىلغۇ يەرلەر ، زەل-زىرائەتلەر، داۋۇ- دەرەخ ، ئوي-جايلار سۇ ئاستىدا قالغان. نۇرغۇن ياشانغان كىشىلەر، ئەر-ئايال، ئۇششاق بالىلارنى كەلكۈن سۇ ئېقىتىپ كېتىپ جېنىغا زامىن بولغان . يۇرت ئىچىدە قوشاق ئېيتىش بىلەن تونۇلغان ئامىنەم دىگەن ياش قىزنىمۇ ئەنە شۇ قېتىمقى كەلكۈن ئاپىتىدە سۇ ئېقىتىپ كېتىپ ، جەسىدى جىلغىنىڭ ئايىغىدىكى بىر لايلاقتىن تېپىلغان ، ئۇنىڭ ئاتا-ئانا، ئۇرۇق- تۇققانلىرى، يارۇ- بۇرادەرلىرى ۋە ئۇنى تونۇيدىغان كىشىلەر ئۇنى ئەسلەش يۈزىسىدىن بۇقوشاقنى توقىغان.

ئامىنەمۇ - ئامىنەم،
لايغا پاتقان ئامىنەم.
لايىنىڭ تېگىدە يېتىپ،
بىيىت قاتقان ئامىنەم.

ئامىنەمنىڭ چىچىنى،
ئاق ناۋاتتا پاتلىغان.
ئامىنەم چىرايلىقنى،
ئەمەت ئىمىنگە ساقلىغان.

ئۇيغۇت
Ugut.cn

قوتاندا كالا مورەيدۇ،
ئامىنەمنىڭ كالاسى.
قوشاق قېتىپ يىغلايدۇ،
ئامىنەمنىڭ ئاناسى.

ئامىنەمنىڭ بېغىدا،
چىلگە ئۈزۈم پىشىپتۇ.
تولۇنئايدەك ئامىنەم،
لاي تېگىدە يېتىپتۇ.

ئانا دىدىڭمۇ ئامىنەم،
دادا دىدىڭمۇ ئامىنەم.
مىنىڭ بەختىم ئەزەلدىن كاژ،
خۇدا دىدىڭمۇ ئامىنەم.

قەمبەرنىسا قوشىقى

بۇ قوشاق جەنۇبىي شىنجاڭدا ناخشا سۈپىتىدە كەڭ تارقالغان.

قەمبەرنىسا ۋەقەسى 1943- يىللىرى ئاتۇشتا يۈز بەرگەن. بىر ياشانغان دىخان ئائىلى بولۇپ، ئۇ، دوپپا تىكىشكە ناھايىتى ئۇستا ئىكەن. ئۇنىڭ مەرەمنىسا ۋە قەمبەرنىسا دىگەن ناھايىتى كىلىشكەن ئىككى قىزى بار ئىكەن. ئۇلار ئانىسىدىن ئۆگىنىۋالغان دوپپا تىكىش ھونىرىگە تايىنىپ تۇرمۇش كۆچۈرىدىكەن. شۇ يىللاردا مەرەمنىسا بويىغا يىتىپ، ياتلىق بولۇپ غۇلجىغا چىقىپ كىتىپتۇ. ئۇيدىكىلەرنىڭ ھال-ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان بىرەر ئادەم بولمىغانلىقتىن، ئانىسى كىچىك قىزى قەمبەرنىسانى شۇ يۇرتتىكى بىر قېرى كىشىگە خوتۇنلۇققا بەر مەكچى بولۇپتۇ. بىراق، قەمبەرنىسا بۇ ئىشقا پەقەت قوشۇلمايدىكەن، رازى ئەمەس ئىكەن. شۇ ۋاقىتتا غۇلجىدىكى ئاچىسى مەرەمنىسانىڭ ئاغ-

ئۇگۇت
Ugut.cn

رىپ يېتىپ قالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر ئاتۇشقا يېتىپ كەپتۇ. قەمبەرنىسانىڭ ئانىسى چوڭ قىزىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالىنى ئاڭلاپ، ناھايىتى بىئارام بولۇپتۇ ۋە ئاخىرى قىزىنى كۆرمەك بولۇپ غۇلجىغا يولغا چىقىپتۇ. لېكىن مەرەمنىسانىڭ كېسىلى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئۆلۈپ كېتىپتۇ. چوڭ قىزى مەرەمنىسادىن ئايرىلغان ئانا كۆتۈرۈپ قوپقىسىز دەرت - ئەلەملەرنى ئىچىگە يۇتۇپ، غۇلجىدىن ئاتۇشقا قايتىپتۇ. ئۇ تېخى يۇرتقا قايتىپ كەپ بولغىچە يوقسۇللۇق دەردىنى تولا تارتقان، ئۆزىنىڭ ئىختىيارلىقىسىز توي قىلىشقا ئۇنىمىغان كىچىك قىزى قەمبەرنىسا ئۆزىنى بۇلاققا تاشلاپ ئۆلۈۋاپتۇ. ئارقا - ئارقىدىن بىر ئۆيدىن ئىككى كىشى ئۆلۈپ كەتكەنلىكتەك ئېچىنىشلىق ۋاقەگە ئاساسەن ئۇنىڭ ئانىسى ۋە يۇرت- مەھەللىدىكىلەر بۇ قوشاقنى توقۇغان.

قەمبەرنىسا بىر گۈل ئىدى،
شېخىدا سايرىغان بۇلبۇل ئىدى.
ئول بىر خۇدانىڭ تەقدىرى،
ئىككى قىزىمدىن ئايرىدى.

بىر قولىدا باردۇر قايچىسى،
بىر قولىدا باردۇر يىڭنىسى.
بۇلتۇر ئۆلۈپتۇ ئاچىسى،
بۇ يىل ئۆلۈپتۇ سىڭلىسى.

قەمبەرنىسا سۇغا چۆكۈپ،
سۇدىن چىقىپ لايغا پېتىپ.
ئومرۇم ئۆتەر يىغلاپ يۈرۈپ،
قارا كۆزۈمدىن ياشلار ئېقىپ.

جىنىم بالام قەمبەرنىسا،
ئۆتتۈڭ يامان مەرەمنىسا.

ئۇگۇت
Ugut.cn

ئاق دادام

ئەينى يىللاردا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى نۇرغۇن ھۈنەرۋەن-كاسىپلار ھايات كوچۇرۇشكە يول ئىزدەپ، يىگىت- قىزلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ غۇلجىغا چىقىپ ئورۇنلىشىپ، ئوي - ئوچاقلىق بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئېزىز يۇرتى قەشقەرنى ئەسلەپ، نۇرغۇن قوشاقلارنى توقۇغان.

بۇ قوشاق ئەنە شۇ يىللاردىكى ياش يىگىت- قىزلارنىڭ سېغىنىش ھىسسىياتىنى ئىپادىلەپ بەرگەن.

ئاق دادام-ئاپپاق دادام،
قەشقەرگە بارغىم كېلىدۇ.
ئاق سارايىنىڭ ئالدىدا،
تاماكۇ تارتقۇم كېلىدۇ.

ئاق سارايىنىڭ قىزلىرى،
لاچىنمىكىن، قۇرغۇيمىكىن؟
قولىدا ئالتۇن ئۈزۈك،
ئاشىقلىرى زەرگەرمىكىن؟

ئۇيغۇر خەلق تارىخي قوشاقلىرى
ئۇگۇت
Ugut.cn

ئۇيغۇر خەلق تارىخى قوشاقلىرى

تويلاپ رەتلىگۈچى: ئۇچقۇنچان ئۆمەر
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى نەشر قىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ.
قەشقەر گېزىتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى.
1981 - يىل 12- ئاي 1 - نەشرى.
1981- يىل 12- ئاي 1- بېسىلىشى
سانى : 22،500
باھاسى، 0.30 يۈەن
كىتاب نومۇرى: m 10264.2

ئۆگۈت
Ugut.cn

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى:
ئەنۋەر تۇرسۇن

باھاسى:0.30 يۈەن
定价：0.30 元